

MOSKOVSKI ZAPISI

Nebojša Bato Tomašević

We are publishing posthumously records of the recently deceased author who kept them during his three moth stay in Moscow, in 1992. These observing literary croquis images of people and dramatic times we obtained courtesy of the author's wife Medge.

Priče s putovanja

Sećam se kako me se u ranoj mladosti, odavno, odavno, snažno dojmila stara grčka legenda o sudbini mladog Ikara, sina Atinjanina Dedala. Da pobegnu iz lavirinta u kojem su bili zatočeni na ostrvu Kritu, otac mu napravi krila od perja i voska. Ikar mlad i neiskusn – željan visine – nije se držao očevog saveta već zaluđen letom previše se približio suncu. Vosak se istopio, krila raspala i on se survao u bezdan, u morske talase, u smrt.

Ova daleka priča ostade da govori o večnoj čovekovojoj težnji da se vine visoko u nebo, o želji da dosegne, doživi i otkrije

nepoznato. Taj viševjekovni san ostvario je čovek našeg doba. Let u nebo danas je deo svakodnevnog života, a let oko zemlje turistički izazov.

U naše vreme stići u bilo koji deo sveta, u bilo koju zemlju, nije više naročit podvig, pod uslovom da imamo novac za putovanje. Gotovo da nema tačke na našoj planeti koju ne možemo doseći u vremenu teško zamislivom putniku davnih vremena.

Kada su „Oci Amerike“ krenuli iz malene luke gradića Plimuta, u Devonu u Engleskoj, daleke 1620. godine, legendarnim drvenim jedrenjakom simbolično nazvanim Mayflower – Prolećni cvet – trebalo im je na ovom presudnom putovanju više od tri meseca da stignu u obećanu zemlju, u Novi svet. Mesto gde su se iskricali, ne u proleće kako su se nadali već u decembru usred velike zime, prozvali su Novi Plimut, a zemlju Nova Engleska. Od sto dva doseljenika pažljivo odabrana da budu zastupljeni svi zanati, žene i deca, kako bi mogli da se množe, žive i opstanu, već prve zime umrla je njih polovina. Preostali su preživeli zahvaljujući pomoći koju su im pružili američki Indijanci.

Tako je malena Engleska, od jedva tri miliona ljudi, iskoračila iz „Grčkog Sredozemlja“, iz kolevke civilizacije, iz viševjekovnog centra i zakoračila u nova mora i okeane, u Ameriku koja je postala njena kolonija.

Amerika je postala i značajna postaja na imperijalnom pohodu koji se završio stvaranjem najveće imperije u istoriji sveta u kojoj, kako se govorilo, sunce nikad ne zalazi.

Svojoj novoj domovini „Oci Amerike“ su dali engleski jezik kojim danas govori veliki deo čovečanstva, propise i zakone, imena engleskih sela i gradova iz kojih su pristizali tokom vremena i protestantsku religiju koja je i danas dominantna.

Putovanja i pevoz robe van evropskog područja do pedesetih godina dvadesetog veka obavljali su se uglavnom malim pa sve većim brodovima, a u naše vreme sve bržim i većim avionima,

jer čovek otrgnut i otuđen od prirode sve brže živi i sve manje ima vremena. Umesto za tri meseca, u novu domovinu prvih doseljenika i avanturista supersoničnim Konkordom stiže se za nepuna tri sata. Poslovni ljudi doručkuju u Londonu, ručaju u Njujorku, obavljaju posao zbog kojeg su došli i vraćaju se istog dana da večeraju u krugu porodice.

Džambo džetom za pet stotina putnika let traje šest sati. Dovršena je i izgradnja novog džinovskog aviona koji leti još brže i može da preveze hiljadu ljudi, gotovo celo stanovništvo nekog omanjeg mesta. I to nije sve, na putu u daleko i nepoznato, u novim tehničkim uslovima, gotovo da je svima otvoren i put u vasionu.

Ono što je bio neostvaren san mnogih ranijih pokolenja sada ostvaruje više od pola milijarde ljudi godišnje, a taj broj stalno raste. Samo kroz Hitrou, jedan od pet londonskih aerodroma, godišnje prođe 117 miliona putnika.

Cena čovekovog uzleta u nebo gde mu po staroj grčkoj legendi nije mesto, jeste da se poneki avion sruši. I sâm sam bio u jednoj od tih letilica koja se srušila u Minhenu prevozeći igračke engleskog tima Mančester Junajted i imao retku sreću da preživim. Od tog pada, davne 1958. godine, gonjen znatiželjom da saznam i upoznam, vidim i doživim nepoznato, leteo sam više od dvesta puta u mnoge bliske i daleke zemlje sveta i uspeo da doživim udare groma u tri aviona u kojima sam se zadesio.

Sve vreme leta, opterećen iskustvom, sedim i osluškujem rad motora. Hoće li se naglo ugasiti kao u Minhenu? Onda me teši što svi putnici mora da osećaju isti nemir kao ja, žive i strepe, dele istu sudbinu. Kad letilica prolazi kroz turbulentne oblake, drma se i trese i kada se desi i poneki kvar, ljudi se zariču da u avion više nikad neće sesti, ali jednom na zemlji brzo promene mišljenje, shvatajući da se bez neba više ne može, da potrebe savremenog življenja traže da se skrate daljine, što je jedino moguće „putevima gospodnjim“.

Na zemlji život teče drugim stazama, po drugim zakonima i običajima. Nešto od toga pokušao sam da opišem, sa tih sada već davnih putovanja. Sve priče su istinite, ništa izmaštano. Moje je samo prisećanje i razmišljanje, utisak koji su na mene ostavile zemlje, mesta i ljudi koje sam sreo i upoznao. Neke su sećanja na moje bližnje, drugove i prijatelje, na njihove živote i sudbine. Mnogi više nisu s nama. Kako vreme brzo odmiče i moja putanja se naglo skraćuje, sećanja naviru i umiru. Neke uspomene ipak ostaju, ne mogu se zaboraviti ni izbrisati...

Početak priče o Rusiji

U Moskvu sam stigao iz Londona na trogodišnji boravak, sredinom 1992. godine.

U to vreme otpočela beše privatizacija sveukupne državne imovine. Punih sedamdeset godina, od revolucije do raspada sovjetske države, sve je bilo državno, sve iznad zemlje, ispod zemlje i na zemlji na kojoj je živelo oko 300 miliona Rusa i drugih naroda koji su činili Sovjetski Savez. U čijim rukama će to u istoriji dotad neviđeno bogatstvo da završi, zavisilo je od toga ko se nalazio na vlasti. Fabrike, rudnici, izvori gasa, izvori nafte, banke, poslovi, zemlja na petini planete, stotine aerodroma, hiljade putničkih aviona i sve od čega je živelo 300 miliona ljudi, moglo se gotovo preko noći prepisati na nečije ime, na ime rodbine i saučesnika u poslu vraćanja na kapitalističko društvo. Nastupila je nemilosrdna borba, ne da se sprovedu klasni, ekonomski i drugi partijski programi, da se reše životni problemi osiromašenog naroda već borba po surovim zakonima prvobitne akumulacije od koje je prošlo više od dvesta godina.

U toj borbi, samo u prvoj godini mog boravka u Rusiji ubijeno je dvadeset hiljada ljudi, onih koji su se isprečili i stali na put jačima od sebe. Govorilo se da su to privatni ratovi u koje se

policija nije mešala niti istraživala, pa se na prstima mogu nabrojati slučajevi koji su rešeni i njihovi učesnici dovedeni pred sud.

Ovde su opisani samo neki događaji, po posledicama ne tako ozbiljni, čiji sam bio svedok dok sam boravio više od tri godine u Moskvi i u nekim od zemalja i gradova bivšeg Sovjetskog Saveza.

Samoubistvo zaljubljenog Borisa

Kuznjecki most u Moskvi jedna je od najpoznatijih ulica. U carsko vreme tu su se nalazile zlatarske radnje u kojima se prodavao najskuplji nakit za visoko rusko društvo. U ulici je radilo i nekoliko knjižara: slavni ruski pisci devetnaestog veka tu su čitali odlomke iz svojih knjiga. U sovjetsko vreme zlatare su pretvorene u prodavnice živežnih namirnica, a poneka knjižara je i preživela. U jednoj od njih – sagrađenoj u stilu Art Nouveau - neposredno posle pada Sovjetskog Saveza naša londonska izdavačka kuća otvorila je prvu knjižaru engleske knjige. Mnoštvo ljudi u višemilionskom gradu je izgubilo posao, plate, penzije i osnovne uslove za život i lutalo tražeći načina da se prehrani. U lepo uređenoj knjižari najbolje su prolazile veoma skupe knjige, knjige velikog formata sa vrlo malo teksta i velikim brojem ilustracija u boji, štampane u najboljim i najskupljim štamparijama u Evropi. Njih su kupovali novi bogataši da ih najčešće kao i italijanski moderni nameštaj unesu u svoje nove, luksuzne vile, palate i stanove.

Naša umna kućna pomoćnica Tatjana koja je izgubila posao vaspitačice kad je dečji vrtić u kojem je radila zatvoren, bila je naš glavni tumač zbivanja u gradu u kojem se život stanovnika menjao preko noći.

„Niko tačno ne zna“, govorila je optužujućim glasom, „kako su zgrnuli toliki novac sem od pljačke i prisvajanja državn

imovine koju je ruski narod stvarao punih sedamdeset godina, a koja je na volšeban način stigla u njihove ruke. Zato sad više nema ni mog vrtića gde sam provela najlepše godine života, gde su rasla i igrala se moja deca. A zašto bi i bilo drugačije, pitam se, kad su majke izgubile posao, sede kod kuće, pa im više nije ni potreban.“

Pored desetak lepih devojaka u haljinama skrojenim po poslednjoj modi, u našoj knjižari bio je zaposlen i dečak od sedamnaest godina, Boris.

Jednog dana je nestao. Na posao se nije javljao, a njegova izbezumljena porodica tražila ga je po celoj Moskvi, uz pomoć policije, drugova i rodbine. Onda se posle desetak dana pojavio u knjižari. Pognute glave, stidljivo je objasnio da je sa svojom devojkom iznenada otputovao u neko mesto nadomak Moskve. Mladost - ludost – govorili smo – i niko mu zbog toga izleta nije mnogo zamerio.

Njegov otac je, međutim, ruskom menadžeru knjižare, svom prijatelju koji mu je zaposlio sina, u poverenju rekao da je Boris bio kidnapovan, rano izjutra na putu za knjižaru, da je, hvala bogu, pušten i da će sada sve biti u redu. Mi koji nismo znali pravu istinu s Borisom smo često zbijali šale na račun njegovog izleta s tajanstvenom devojkom i tražili da je dovede i pokaže radoznom društvu u knjižari. Obećao je, ali obećanje nije održao. Nekoliko meseci kasnije strmoglavio se sa osmog sprata neke zgrade i poginuo.

Svi smo bili na sahrani. Bilo je tužno. Boris je bio jedina, lepo vaspitan dečko, veseo, imao je lep glas i često nam je pevao. Trebalo je na jesen da otpočne studije. Govorilo se da je u pitanju nesrećna ljubav mladog čoveka. Govorilo i prestalo. Onda je, nedugo posle Borisove sahrane, njegov otac nađen ubijen.

Čime se bavio niko nije mogao tačno da kaže. U čiji je zabran ušao bez dozvole i na upozorenje osvrtao još manje. Šta je i

kome dugovao ili obećao, pa obećanje nije održao? Tajna je poznata samo njegovim i Borisovim ubicama.

Viktor i Katja

U to vreme, 1992. godine, otpočela beše privatizacija svekolike državne imovine. Mnogi stranci kao i domaći Rusi pohitali su da se domognu ogromnog blaga otuđene sovjetske države.

Uključila se i naša britanska firma koja se bavila knjižarama i galerijama – ne svemogućom naftom, gasom i rudama, već kulturom koja ni u jednoj zemlji, po pravilu, ne donosi veliki profit ali znači prestiž koji u dogledno vreme može biti veoma koristan.

Vlasnik naše ruske firme Tom, sin Pitera Vilsona, predsednika slavne galerije Sotheby's u Londonu, pripadnik visokog engleskog društva, tražio je neku zgradu od istorijskog značaja koju bi mogao da otkupi ili iznajmi na više godina, i vrati joj prvobitni izgled. Vredne zgrade oduzete od vlasnika koji su posle revolucije većinom napustili Rusiju pretvorene su u muzeje, državne ustanove ili su ustupljene na korišćenje policiji, vojsci i građanima.

U našoj firmi vagala se ideja da se neka dobro očuvana prestižna zgrada uredi za Britanski oficirski klub, kakav je postojao u Petrogradu pre revolucije. To bi se dopalo engleskoj višoj klasi koja je pohitala da povrati svoje nekad prestižno mesto u ruskom vladajućem društvu.

Boris Jeljcin je, govorilo se, odmah po stupanju na čelo Ruske Federacije iskoristio metež koji je nastao rušenjem dotrajalog sistema da oslabi uticaj nekad svemoćnog Enkavedea, koji je udružen s partijom držao kontrolu nad gradovima i održavao vavilonsku kulu različitih kultura, jezika i naroda moćne vojne sile dvadesetog veka, Sovjetskog Saveza. Služba je preko noći prepolovljena i mnogi njeni oficiri otišli su u preranu penziju.

Oni su, međutim, dobro organizovani, visoko obrazovani, sa znanjem stranih jezika i dobrim vezama tako našli zavidna zaposlenja u domaćim i stranim privatnim firmama koje su tih dana kao pečurke posle kiše nicala širom Rusije.

Tako se jedan od glavnih službenika naše ruske firme, penzionisani pukovnik Enkavedea, Vladislav Zajcev, uključio u potragu za takvom zgradom.

„Postoji baš takva“, rekao je jednog dana, „zgrada s velikim sopstvenim parkom zatvorenim za publiku. U njoj je do sada bilo sedište sovjetske vojne strateške službe. Saznao sam da je Armija napušta i da će je privatizovati. Prodaja će biti usmerena preko sina uticajnog generala koji o tome odlučuje. Upoznaćete ga, kao i njegovu devojku. Namerava da se uskoro ženi i trebaće mu dosta dolara.“

Usledio je ubrzo susret sa generalovim sinom Viktorom i njegovom devojkom Katjom. Viktor je bio visok, snažan, zdrav mladić dvadesetih godina, lepo odeven i lepe spoljašnosti, pomalo uzdržan, verovatno zbog svoje delikatne misije u prodaji zgrade, dok je devojka za nas bila pravo otkriće. Prelepa, vitka, lepršava mlada devojka, slobodnog ponašanja, odevena kao za izlazak na pistu, nešto što se u to vreme u Rusiji ipak retko viđalo. Viktor je govorio pristojan engleski, s ruskim akcentom, dok je Katja govorila engleski jezik bez akcenta. Kao devojčica provela je sa roditeljima nekoliko godina u Londonu i pohađala neku bolju privatnu školu. Njen otac više godina službovao je kao predsednik državne vojne firme.

Bili su to mladi, moderni ljudi, odgojeni u malom delu privilegovanog ruskog društva. Usledio je i susret sa upravnikom zgrade, pukovnikom Pavlovim koji se vidno obradovao našem dolasku. Starešina ga je ovlastio da sa nama razgovara. Pokazao nam je zgradu. Suprotno našem očekivanju, bila je u izvrsnom stanju. Armija je ranije bila bogata i mogla je ovu nekada značajnu vojnu ustanovu da održi i sačuva od

propadanja. Primitivši naše zadovoljstvo njenim izgledom, s ponosom i nekom setom nam je objasnio da zgradu vodi već punih dvadeset godina.

„Ona je morala dobro da se održava jer su u nju dolazili i odsedali generali iz svih republika Sovjetskog Saveza. Imali su svoje sobe i kupatila i svaku drugu udobnost koja je priličila njihovom visokom činu. U kućnom restoranu su se hranili, u svečanoj sali održavali savetovanja i živeli pod strogim vojnim režimom. Posete su bile zabranjene, čak i za najbližu rodbinu. Sad Armija prodaje zgrade koje su prestale da služe potrebama velikog Sovjetskog Saveza kojeg više nema.“

Na kraju prijatnog razgovora potpisali smo i pismo dogovora. Time je otpočinjao svaki posao.

Susreti koji su usledili vodili su ka uspešnom zaključenju posla. Pominjala se i investicija od oko četrdeset miliona dolara, potrebna da se zgrada otkupi ili iznajmi, detaljno renovira, pa zatim opremi i uvede u posao kao obnovljeni, nekada slavni Britansko-ruski oficirski klub.

Sve je izgledalo lako i jednostavno i svi mi, i na jednoj i na drugoj strani bili smo veoma zadovoljni ishodom razgovora. U prijatnoj atmosferi gde se obilato služio viski – sada glavno piće odabranog društvenog sloja – Viktor i pukovnik Pavlov su zastupali rusku stranu bez mnogo žara, opreza i razvlačenja uobičajenog u sovjetsko vreme kod sklapanja bilo kakvog sporazuma sa strancima.

„Sada je najvažnije“, govorili su, „da što pre potpišemo okvirni sporazum, da se što pre overi u vojsci, kako nas neko drugi ne bi omeo i pretekao, a posle ćemo se lako dogovoriti o svim potrebnim detaljima. Moramo sve ovo držati u najvećoj tajnosti jer živimo u vremenu kada organizovane bande ne prezaju od zločina svake vrste samo da se dočepaju državne imovine. Nismo više sigurni čak ni u ljude iz naše, nekada slavne vojske.“

Sa Viktorom i Katjom smo počeli i privatno da se viđamo i družimo, pozivali smo ih u goste i u našem prostranom stanu provodili prijatne časove u razgovoru o tome šta sve naš oficirski klub treba da ima da bi povratio minulu slavu i bio ponovo svetski poznat i priznat. Veoma brzo smo ih zavoleli, tako moderne, vesele i pametne i radovali se unapred što će nam ovaj posao utvrditi i jedno značajno rusko prijateljstvo.

Nije prošlo mnogo vremena kada nas je naša kućna pomoćnica Tatjana usplahireno dočekala na kućnim vratima.

„Nešto se izgleda strašno dogodilo Viktoru. Katja je zvala više puta i tražila da vas hitno vidi. Plakala je, pa je nisam dobro razumela. Rekla je da je nikako ne zovete kući. Ona će vas zvati sa uličnog telefona i dogovoriti da se sastanete.“

S velikim nestrpljenjem i zebnjom iščekivali smo Katjin poziv. Posle dužeg vremena telefon je zazvonio.

„Najhitnije moram da vas vidim! Najbolje u hotelu „Metropol“. Tamo je najsigurnije. Ništa više ne mogu da vam kažem.“

I spustila je slušalicu.

U ovom čuvenom hotelu u Moskvi, poznatog engleskog arhitekta Vilijama Valkota, izgrađenom krajem devetnaestog veka u jugenstilu, čuveni ruski slikar Mihail Vrubel i skulptor Nikolaj Andrejev oslikali su zidove i postavili skulpture. Oktobra 1917. godine, „Metropol“ je bio uporište belogardejaca dok ih boljševici nisu zamenili, kada je prestonica iz Petrograda rane 1918. godine preseljena u Moskvu. Luksuzni hotel je zatim čitavu deceniju služio kao štab Sovjeta i u njemu su živeli vođe revolucije.

Sedamdeset godina kasnije služio je za okupljanje novih ruskih bogataša i stranaca. U njemu su vodili poslovne razgovore pod budnim okom telohranitelja. Profesionalnim ubicama, kojih je Moskva bila prepuna, pristup je bio onemogućen strogom kontrolom ulaza.

U restoranu „Metropol“ više puta smo sedeli sa Viktorom i Katjom, slušali muziku i u opuštеноj i prijatnoj atmosferi s kafom i pićem u ruci pričali o svemu i svaćemu, a ponajviše o planovima za naš budući klub. Kelneri i obezbeđenje su Viktora i Katju dobro poznavali, pa je ona želela da na tom sigurnom mestu usledi naš iznenadni susret.

Izbezumljena od straha, isprekidano i nervozno, stalno se osvrćući oko sebe i pogledajući na ulazna vrata restorana isprićala nam je šta se desilo Viktoru:

„Pošao je kući, ušao u hol, pozvao lift, otvorio vrata da uđe, kad je iza sebe čuo muški glas koji ga je zamolio da saćeka jer bi i on pošao liftom. Čovek je bio prijatnog izgleda, nasmejan, lepo odeven. Odavao je izgled pristojne osobe, pa Viktor nije ništa posumnjao. Propustio ga je da uđe, zatvorio za sobom vrata od lifta i zapitao stranca do kojeg sprata želi da ide.

„Do poslednjeg“, odgovorio je nepoznati.

Kad se lift našao između dva sprata nepoznati je izvadio revolver i počeo da puca.

Viktor, kakvog ga znate zdravog i snažnog oćajnićki se borio, branio, rvao sa došljakom da mu otme revolver, onda se onesvestio i srušio na pod lifta, a ubica misleći da je mrtav, pobegao je bez traga. Ja sam se bila zadržala u gradu i stigla sam nešto kasnije. Zgrada je bila opkoljena policijom i Viktora su već bili odneli. Pogođen je sa tri metka. Drže ga u tajnosti u jednoj vojnoj bolnici u kojoj je operisan. Osvestio se i sada je u panićnom strahu da će ubice doći po njega da ga dotuku. Ništa ne pomaže što pored njegovog kreveta danju i noću dežuraju naružani ljudi koje su njegovi roditelji privatno iznajmili. Ukoliko ne pomognemo da se prebaci iz te bolnice na neko drugo, skriveno mesto izgubiće razum od straha. Njemu su potrebne, prema nalazu hirurga, još dve operacije. Moli vas da pomognete da se prebaci u Englesku za dalje operacije i oporavak. Videće se posle kakvo drugo rešenje može da se nađe!“

Ne gubeći ni časa, otišli smo s njegovim i Katjinim pasošem u Britansku ambasadu, izmolili vize, koje Rusi teško dobijaju. Nismo konzulu ništa pomenuli o liftu.

Dogovorenog dana Viktorov rođak je svojom starom Volgom s ruskim tablicama – kako ne bi skretao pažnju – došao pred bolnicu. Izneli su ga i smestili u auto u kojem ga je već čekala Katja. Rođak ih je odvezao pravo na aerodrom Šeremetjevo, gde smo Tom i ja čekali da se oprostimo i poželimo mu brzo ozdravljenje.

„Došli ste“, rekao je uzbuđen, gotovo plačnim glasom. „Vi Englezi ste pravi prijatelji. Bez vas bi me možda ubili. Ne možda, nego sigurno, jer oni posao nikada ne ostavljaju nedovršen.“

Onda se prisetio da obojica nismo Englezi, okrenuo prema meni i dodao: „Oprosti. Zaboravio sam Crnogorce.“

Sasvim se smirio kad smo mu saopštili da će ga na aerodromu u Londonu čekati kola kojima će, u pratnji naših saradnika, biti odvezen u poznatu bolnicu na dalje lečenje. Smestili su ga u invalidska kolica koja je Katja odgurala u britanski avion koji je leteo za London.

Dva meseca kasnije vratili smo se u London i odmah ga posetili u bolnici u kojoj je još dva puta operisan. Katju smo zatekli u njegovom bolničkom apartmanu, svetlom i prostranom, kakve samo privatne i skupe bolnice u Londonu mogu da obezbede dobrim platišama. Viktor i Katja su bili lepo odeveni u čast našeg dolaska. Dugo smo se grlili i raspitivali o njihovom boravku u Londonu, njegovom lečenju i oporavku. Viktor je hramao na jednu nogu, posledica koju lekari nisu mogli da otklone, pa će tako i ostati. Bio je bleđ i mnogo mršaviji nego ranije. Oboje su delovali zabrinuto, naročito kada se poveo razgovor o tome šta i kuda posle završenog lečenja.

„S velikom tugom i žaljenjem znamo da ovde ne smemo da ostanemo“, kaže Viktor. „U Engleskoj se već namnožila ruska

kolonija u kojoj mafija ima svoje ljude. Ovde ne bismo mogli da ostanemo nepoznati jer bi nas brzo prepoznali, i ne bismo bili sigurni da jednog dana neko ne zakuca, ili zapuca na naša vrata. Ja sam imao retku sreću da u njihovom prvom pokušaju, bog sam zna kako, preživim. Naše rešenje moramo potražiti natrag u Moskvi, gde su otac i njegovi prijatelji iz vojske.“

Sreli smo ih još nekoliko puta pre nego su jednog dana nestali, ne pominjući dan i vreme svog povratka u Moskvu.

Mesec dana posle njihovog odlaska i mi smo se vratili i odmah pokušali da stupimo u vezu, ali bez uspeha. Na telefon niko nije odgovarao, da bi nam pošta na kraju rekla da je ukinut. Na staroj adresi ih više nije bilo. S roditeljima isto tako nije bilo moguće da stupimo u vezu. Niko od naših ruskih prijatelja, pa ni naš Vladislav, sveznajući bivši pukovnik Enkavedea, nije mogao da nam kaže gde se nalaze, u kojem gradu ili selu najveće zemlje sveta.

„Takva su vremena sada došla“, objasnio nam je, „da bi Viktor i Katja mogli da ostanu u životu, morali su da iščeznu bez traga, da zamene udoban život u Moskvi, među porodicom, rodbinom i prijateljima, za život negde daleko u tuđini, s drugim imenom i identitetom. Sibir, prostrani Sibir, ja bih rekao, u kojem su uvek nalazili utočište i oni nevini i oni koji su to najmanje bili“, završio je naš Vladislav.

Ko je „privatizovao“ naš nesuđeni oficirski klub nikada nismo saznali.

Izdaja kućnih ljubimaca

Zimi, kada sneg pokrije moskovske ulice i magla ovlada gradom, otežano kretanje retkih prolaznika se uglavnom odvija uz pomoć gradskih svetiljki. One se klata i povijaju na vetru, njihova svetlost jedva prodire kroz maglu ali dovoljno da posluži kao vodič u slepim ulicama. Svetlost se naglo pojača na raskrsnici gde smena jarkog crvenog i zelenog svetla semafora

čuva dobro utopljene Moskovljane od automobila. Ali ne čuva samo Moskovljane. Iza njih strpljivo čeka desetak izgladnelih i promrzlih pasa lotalica. Kada se upali zeleno svetlo, zajedno sa ljudima oni pređu na drugu stranu ulice u potrazi za bilo kakvim otpacima hrane. Gubljenjem posla i redovnog prihoda, objasnili su nam ruski prijatelji, u nemogućnosti da o njima brinu i da ih hrane, njihovi vlasnici su svoje ljubimce izbacili na ulicu.

Psi su se brzo navikli – oni koji su preživeli i koji nisu završili u jarku kraj puta – da je još uvek najsigurnije i najbolje sa ljudima, ako hoće da produže svoj odbačeni pseći život.

Mali i veliki, plemenite pasmine i mešanci, oni su u jedno drugo, srećnije vreme izvođeni u dnevnu šetnju, paženi i maženi. Sada se dovijaju, kako samo psi umeju i znaju, da nekako prežive. A nije im se, kažu, bilo lako odviknuti od ugodnog i zaštićenog života koji su vodili. Još manje od voljenih članova porodice u kojoj su živeli. Kao uspomenu na te sretne dane dugo su nosili kaiš oko vrata sa metalnom tablicom na kojoj je pisalo ime psa, broj ulice i telefon vlasnika. Neke od njih smo srećali svakog dana, i zavoleli.

* * *

Nedaleko od kuće u kojoj smo stanovali bila je jedna stara, polusrušena šupa. Imala je samo jednog stanara – belu kućkicu koju smo prikladno zvali Belkica. Ona se družila s gomilom pasa slične sudbine što su posle dnevnog lutanja gradom dolazili u predvečerje u naše veliko i zapušteno dvorište da se odmore od neprekidnog trčanja, protegnu umorne šape i spreme se da provedu noć pod vedrim nebom, zbijenih tela da im bude toplije. Pred smiraj dana, gledali smo s prozora tu skupinu mršavih i izgladnelih životinja – sliku koja se redovno ponavljala. U tom društvu uvek je bila Belkica. Dok ostali psi nisu na nas obraćali pažnju, Belkica nam se polako priklanjala. Isprva oprezno, a zatim sve otvorenije radovala se svakom našem susretu.

Postojao je za to i dobar razlog. Mi smo ostavljali malo hrane na stranu i, krijući od drugih pasa, hranili Belkicu. Posledica toga bila je da je ona sve više izostajala da sa svojim društvom luta u potrazi za hranom, da bi najzad svoje druženje sa ostalim psima svela samo na večernje. Počela je i da se vrti oko kuće, da nas iščekuje, da nas prati do samih ulaznih vrata. Tu bi zastala, dugo mahala repom i gledala nas pravo u oči, kao da je čekala samo jednu našu reč, koju mi nismo smeli da izustimo.

Onda smo primetili da Belkica više ne noćiva sa ostalim psima. Gde li je ona sada, pitali smo se. Možda se neki komšija ipak smilovao na nju pa je primio u svoju kuću, tako nežnu, lepu i umiljatu.

Nije nam trebalo dugo da rešimo zagonetku i pronađemo njeno novo prebivalište. Prolazeći jednog dana pored šupe, iz nje nama je istrčala u susret Belkica.

„Znači, tu je svila gnezdo, što govori da se kao i svaka buduća majka priprema za mlade“, rekao je Tom iz naše družine, koji se u navike pasa bolje od nas razumevao.

Doneli smo neku staru ćebad, prostrli u ugao drvima zaklonjen od vetra i stali da se utrkujemo ko će više hrane odvojiti i odneti Belkici na njenom putu u materinstvo. Stiglo je i njeno vreme. Dva puna dana nije izlazila da nas po običaju sačeka ispred svoje šupe, pa je naš drug, zadužen za dobrobit buduće majke, ušao unutra da pozdravi Belkicu i njene mlade.

„Okotila je petoro šarenih i neće se sigurno odvojiti od njih još dan-dva, dok dobro ne ogladni“, rekao nam je.

Onda smo doneli i poveću posudu u koju smo svakog dana dolivali mleko. Tako su ga njeni štenci imali dovoljno, vremenom su progledali i prohodali, pa s majkom već pomalo počeli da izviruju na svetlost dana.

„Eto, spasili smo Belkicu. Ovo je naš prvi uspešan poduhvat u Moskvi“, govorili smo u šali, i nju i njenu štenad pomalo smatrali delom našeg moskovskog života.

S prozora, nastavili smo da gledamo u dvorište kako se u predvečerje okupljaju psi. Nisu dolazili svi odjednom već po nekoliko njih zajedno, s manjim razmakom u vremenu, jer očevidno da su u podeli teritorije tragali za hranom u različitim delovima Moskve. Do njih bi redovno došetala Belkica sa svojim, sad već ojačalim, naraštajem. Punog stomaka štenad su se igrala, režala i rvala i posle nekog doba s majkom vraćala u šupu na počinak.

U Moskvi su tih dana novine počele uveliko da pišu o opasnosti od nekoliko hiljada pasa lotalica. Neki gladni i promrzli, nervozni i zaplašeni napadali su prolaznike, pa se od gradske vlasti zahtevalo da odmah preduzmu mere kako bi bili što pre uklonjeni sa ulica. Kako Društvo za zaštitu životinja nije imalo novca ni prostora da bitno pomogne u rešavanju ovog problema, vlasti su pribegle najlakšem rešenju.

Po već ustaljenom običaju, posmatrali smo dolazak pasa u dvorište. Uskoro im se i Belkica pridružila sa svojim mladuncima. Neko vreme zabavljali smo se gledajući njihovu uobičajenu jurnjavu po dvorištu. Svakome smo već bili nadenuli ime i razlikovali ih po izgledu, šarama i ponašanju. U bekstvu od braće i sestara koji su ih u zanesenoj igri progonili, neki od njih bi se zaleteli u gomilu koja se već polako pripremala za počinak. Odrasli psi pokazivali su netrpeljivost, kada bi jedni drugima zasmatali, kada su ih gurali ili potiskivali s mesta: ponekad se to završavalo režanjem, ne mnogo ozbiljnom svađom, ali i ujedanjem. Belkičin porod imao je privilegiju da im smeta do mile volje, da ih preskače, penje im se na glavu, grize za rep, za uši – bez ikakvih posledica.

Bilo je još vidno kad se našom mirnom ulicom kroz koju retko prolaze kola, začula huka teških kamiona. Jedna od tih grdosija prišla je ulazu u dvorište i posle kraćeg okretanja stala poprečno, zatvorivši ulaz prema psima. Posmatrali smo radoznalo i bili u nedoumici šta je svrha njihovog iznenadnog dolaska. Možda se

neko seli, nešto će sigurno da utovaruju ili istovaruju. Onda je iz velike kabine izašlo nekoliko radnika. Bez velike žurbe, jedan za drugim, uspeli su se na karoseriju. Kad su počeli da navlače gumene rukavice, naša nedoumica se odjednom pretvorila u slutnju. Rukama su obilato zahvatali komade mesa i počeli da ih bacaju psima, koji su ih gladni istog časa proždimali. U ovoj trci za mesom ugledali smo i Belkicu i njene štence, takođe su za sebe ugrabili poneko parče. Samo nekoliko trenutaka kasnije svi psi u dvorištu bili su mrtvi. Onda su radnici isto tako polako, bez žurbe, sišli sa karoserije, jedni drugima pripalili cigarete, zadovoljni što su uspešno obavili važan posao. Bez žurbe su mrtve pse uzimali za noge i bacali na karoseriju kamiona, nešto što verovatno nisu činili prvi put. Sve je bilo obavljeno za desetak minuta. U dvorištu nije ostao ni jedan živi pas. Naša Belkica i njen porod podelili su istu sudbinu. Duboko potreseni ovim prizorom dugo nismo mogli da dođemo k sebi i povratimo se od šoka, zbog načina na koji je izvedena ova čistka pasa a moskovskih ulica.

Vučjak u metrou

Svaki pas koji luta moskovskim ulicama ima svoju priču. Kako i zašto se našao na ulici da promrzao provodi dane i noći po napuštenim dvorištima, po šupama i pored kanti za đubre. Možda to najbolje može da pokaže primer čiji smo Tom i ja bili svedoci.

Jednog hladnog i maglovitog jutra zatekli smo se u blizini ulaza u metro, nedaleko od Boljšog teatra. Bila je nedelja kad ljudi ostaju kod kuće, a samo retki, koji imaju jak razlog, izlaze napolje na studen. Taj smo ulaz u metro često koristili i dobro poznavali. Vodio je strmoglavo, pokretnim stepenicama, u dubinu podzemlja gde je svakih nekoliko minuta nailazio voz. Pokretna rebrasta gvozdена traka se brzo kretala u oba pravca i

nikakvih drugih stepenica nije bilo. Spremali smo se da siđemo kad smo ugledali postarijeg čoveka kako suprotnom stranom ulice lagano hoda sa svojim ljubimcem. Na kaišu je vodio lepo odnegovanog vučjaka. Evo najzad jednog srećnika, pomislili smo. Pošao gazda da prošeta psa. Stali smo na časak da osmotrimo ovu, tih dana dosta retku idiličnu sliku.

Čovek je zastao, postajao, kao da se razmišlja kojim putem da nastavi, da li da pređe ulicu. Vučjak, nestrpljiv da nastavi šetnju, pokušavao je da ga povuče da produže put, ali gazda je nekog očevidno čekao, pa se nije pomicao s mesta. Svog ljubimca je smirivao, nežno gladio po glavi, milovao, nešto mu pričao, kako samo čine ljudi koji vole svoje pse. Dugo nikog nije bilo da naiđe. Onda, jedan za drugim, naišli su neki prolaznici. Čovek ih je zaustavljao, nešto im govorio, dugo objašnjavao. Oni su strpljivo slušali pa nastavljali put odmahujući rukom. Šta li im to nudi da kupe, pitali smo se, jer su u to vreme ljudi počeli iz svojih kuća da iznose stvarčice koje im nisu neophodne i da za dobijeni novac reše neku svoju dnevnu nasušnu potrebu.

Onda se iz daljine ukazala i prilika vojnika. Čovek ga je zaustavio i dugo s njim o nečemu žustro razgovarao, tapšao ga po ramenu, nudio cigaretom, pokazivao novčanik, nešto ga sigurno ubeđivao i vojnik je očevidno pristao jer su se na kraju i rukovali.

Vlasnik vučjaka je zatim predao kaiš vojniku, pomilovao psa po glavi, zagrlio, brzim koracima prešao ulicu i nestao na ulazu u metro.

Kako je vreme prolazilo a vlasnik se nije vraćao, vučjak je svom snagom pokušavao da se otrgne i krene za gospodarom. Počeo je da cvili, laje i najzad da pomamno urla, ali mu to sve nije pomoglo jer je mladi i snažni vojnik uspešno svemu tome odolevao. Kad je, izgleda, prošlo dogovoreno vreme vojnik ga je otkao sa kaiša. Pas je jurnuo preko ulice, protrčao pored nas i uputio se prema ulazu u metro gde je nestao njegov gospodar.

Ali, strmoglavim pokretnim stepenicama nije se usudio da siđe, pa je otrčao na sledeće i tu je za trenutak zastao. Osmotrio je dobro, sve vreme cvileći i lajući, pa uvidevši da ni tim stepenicama ne može da stigne do svog gazde, jurnuo je da potraži neki drugi ulaz. Unezveren, nastavio je da obleće oko ulaza u metro, da se vraća na ulaz u kojem je nestao njegov vlasnik. Postojao bi neko vreme, kao da je očekivao da će njegovo cviljenje i lavež gazda čuti pa će ga ponovo ugledati.

„Bežimo odavde“, rekao je Tom. „Ovaj će nesretnik da juri okolo, iščekuje gazdu do iznemoglosti, a onda će se odvući u nečije dvorište i pridružiti psima slične sudbine.“

Černobilj i mafija

Oktobra 1991. godine stigli smo u London. Moja supruga, Engleskinja Madž, i ja bili smo bolje sreće od mnogih koji su izbegli tih dana. U pomoć nam je priskočio prijatelj, londonski izdavač Filip Vilson, član Motovunske grupe izdavača čiji sam ja više godina bio predsednik. Madž je ponudio mesto urednika u izdavačkoj kući „Flint River Press“, a meni direktora. Gotovo šest godina vodio sam i izdavačku kuću „Jupiter“ koju smo osnovali u Moskvi. Vreme sam provodio između Londona i Moskve, mnoge sate i dane na aerodromima, čekajući zakasnele ili otkazane letove i u dugim redovima za ulazak u zemlju. Bilo je prošlo vreme kada sam sa svojim jugoslovenskim pasošem bez vize obilazio svet.

* * *

Eksplוזija koja je razorila nuklearnu stanicu Černobilj 26. aprila 1986. godine ujutru u jedan sat i dvadeset tri minuta, odjeknula je širom zemljine kugle. Kobno upozorenje ljudskom rodu da užasna snaga atoma može lako da uništi čovekov život na zemlji ukoliko se istrgne njegovoj kontroli.

Černobiljska nesreća jasno je pokazala da odbegla nuklearna energija – slučajem ili namerno u miru ili ratu – ne može da se svede u granice prostora samo jedne zemlje, jer putevi radijacije su nepredvidivi.

Kijev koji se nalazi u neposrednoj blizini Černobilja nije bio ozračen, dok se radijacija proširila najvećim delom Evrope, sve do dalekog severa, do Švedske, Škotske i Finske.

Do eksplozije nuklearnog reaktora tog kobnog prolešnjeg jutra naučnici sveta verovali su da je slična havarija nemoguća i da su sve nuklearne stanice sveta – njih do tada izgrađenih i u radu preko pet stotina – potpuno bezbedne, osigurane i zaštićene od slične katastrofe. Zato uprava Černobilja nije posedovala ni najobičniji priručnik o tome šta treba raditi u slučaju da dođe do eksplozije nuklearnog reaktora. „Da se verovalo da je tako nešto moguće zar bi i jedna država pristupila gradnji i jedne jedine stanice u svetu“, izjavio je jedan od njenih tvoraca. Bližila se deseta godina od černobiljske katastrofe.

U Moskvi se užurbano pripremao kongres nuklearnih eksperata sveta da razmotri naučna dostignuća u proteklih deset godina, kao i rusko iskustvo u otklanjanju posledica černobiljske nesreće po okolinu i ljudski rod.

Nekoliko stotina hiljada ljudi, najvećim delom vojni regruti, učestvovalo je u gašenju nuklearnog požara. Golobradi vojnici Sovjetske armije u običnoj vojničkoj odeći, samo s belom kliničkom maskom na licu i lopatom u rukama, smenjivali su se na razorenom krovu reaktora. Najvećom mogućom brzinom gurali su lopatom ispred sebe i bacali sa krova užarene visoke radioaktivne grafitne delove reaktora. Da bi opstali u životu, ovi nesrećni mladići imali su samo 30 sekundi. Ali, nažalost, nije im uručen personalni dozimetar, instrument za merenje vremena i radijacije.

Mnogi od njih su odmah stradali, mnogi izgubili zdravlje i umirali tokom tih deset godina od posledica zračenja.

Na visokom nivou odlučeno je da se za kongres pripremi i izda prigodna ilustrovana monografija koja bi objedinila značajne pojedinosti oko planiranja, gradnje, rukovanja reaktorom, eksplozije, gašenja požara, zaštitu od dalje radijacije i sistem lečenja ozračenih ljudi. Nuklearni eksperti sveta trebalo je da se na kongresu, delimično i preko monografije, upoznaju sa značajnim iskustvom ruskog društva u jednoj od velikih nesreća našeg veka. Tražili su pogodnog izdavača koji bi u kratkom vremenu i uz pomoć njihovih nuklearnih stručnjaka pripremio i objavio monografiju koja bi već prvog dana rada kongresa bila podeljena učesnicima.

Naša izdavačka kuća „Jupiter“ već je bila zapažena u Moskvi po lepim knjigama na ruskom i engleskom jeziku. Dobro ilustrovane monografije o Rusiji, Moskvi, Petrogradu, pripremala je naša londonska kuća „Flint River Press“, štampala u najboljim italijanskim štamparijama i pod firmom „Jupiter Press“ izvozila u Moskvu. Verovatno nam je zato pripala čast da tako značajnu i ozbiljnu publikaciju baš mi izdamo. Zbog toga smo bili veoma ponosni i zadovoljni, tim pre što se radilo o narudžbi velikog tiraža, u iznosu od blizu milion američkih dolara.

Kao glavnom uredniku kuće bila mi je dužnost da monografiju o Černobilju priprelim, proizvedem i obezbedim da stigne naručiocu u najkraćem roku.

Moja euforija zbog velikog, i za nas značajnog, lukrativnog ugovora splasnula je istog časa kad je trebalo da se prihvatim posla. Zamenila ju je velika briga, nervoza i strah pri pomisli da će moj neizvesni proizvod stići u ruke najvećih stručnjaka za nuklearnu energiju u svetu. Šta će u monografiji naći kad počnu da je prelistavaju, možda i čitaju. Hoće li prevod na engleski govoriti njihovim stručnim jezikom. Gde naći autore teksta, prevodioca, fotografije iz raznih arhiva, tako da sve bude istinito, deluje logično, ozbiljno. Prvi put da sam u svom

dugogodišnjem izdavačkom radu preuzeo temu meni potpuno stranu. O nuklearnoj energiji nisam znao ništa. Nisam znao kako izgledaju i kako rade reaktori, čemu služe, kakvi su njihovi programi, šta proizvode osim električne energije. Bilo je i drugih pitanja i problema kojima sam sebi razbijao glavu. Kako monografiju dopremiti iz Italije do Moskve, putevima izloženim napadima kriminalnih bandi. Samo prve godine našeg boravka u Rusiji, između glavnog grada Belorusije Minska i Moskve štampa je zabeležila dvadeset tri napada na strane kamione. Negde u pustom šumovitom kraju, nekoliko kriminalaca, obučenih u policijske uniforme, izašli bi nasred puta, podigli palicu i kamion bi stao. Šoferu bi naredili da iziđe iz kabine da mogu da izvrše pregled utovara. Metkom u glavu nesretnik bi završio tu kraj puta, a „policajci“ bi odvezli kamion na neko sigurno mesto, polako prodavali robu preko svoje bande i nastavljali s poslom lake zarade.

„Evo već možemo da vam predamo uvodni tekst predsednika Borisa Jeljcina i njegovu fotografiju, portret u boji“, rekao je direktor preduzeća preko kojeg su, kako smo obavesteni, išli mnogi poslovi ljudi na vlasti. „I pored drugih, važnih obaveza odmah je seo i napisao uvod. Predsednik će i ovoriti kongres, a dotle će već svi učesnici imati u rukama vašu monografiju. Novac ćete dobiti čim završimo posao. O tome nemojte da brinete jer i gradonačelnik Lužkov može vam biti garancija.“

Uz dva najznačajnija imena u Rusiji povezana sa monografijom bili smo sasvim spokojni da uložimo svoja sredstva i krenemo u posao, pa smo zadovoljni i opuštteni, u jednom dahu, popili dupli viski koji nam je direktor lično usuo u čaše kao znak već ostvarenog prijateljstva.

E, sad nema kud nego u udarnu radnu akciju, kako je naš narod govorio odmah posle rata. Treba formirati i udarnu brigadu sastavljenu od naših saradnika, koji neće štedeti sebe, trud i vreme, skrajnuti druge poslove da čekaju, dok se ne završi

rad na monografiji. Problem je bio i u tome što su ti ljudi živeli u raznim zemljama i trebalo ih je okupiti na istom mestu, da zajedno stanuju, hrane se, rade i saraduju. Naša kuća u Beogradu sa dosta prostora za zajednički rad i više spavaćih soba predstavljala je upravo takvo pogodno mesto. Posle našeg bekstva iz Beograda, već punih pet godina bila je prazna. Povremeno bi rođaka navratila da otvori prozore, provetri, pogleda da sve bude u redu za naš mogući povratak. Onda je još ostao najteži problem. Njega je mogao da reši samo naš ruski direktor. Poverljiv razgovor telefonom nije bilo moguće voditi iz očiglednih razloga. Po starom boljševičkom običaju, telefone stranaca, upozoreni smo, i dalje prisluškuju, baš kao u sovjetsko vreme. Razgovarati sa strancima o nuklearnom programu i centralama može biti ravno pogibiji.

Okrenuo sam telefon da zakažem posetu. Iskoristio sam priliku da na samom početku kažem nešto za one koji nas prisluškuju.

„Uvodni tekst koji je za našu knjigu napisao predsednik Jeljcin je izvrstan u svakom pogledu. Vrlo smo mu zahvalni i na fotografiji u boji koju nam je ustupio za objavljivanje. Njegova podrška i saradnja na knjizi garantuju potpun uspeh.“

Već sutradan sam sedeo u kancelariji dobro raspoloženog direktora. Kraj njega na stolu stajala je ponovo flaša skupog viskija i dve povećе čaše.

„Dobro je što ste ono juče telefonom rekli o predsedniku Jeljcinu.“

„Znam“, odgovorio sam, „i ja sam jednom živeo u sličnom sistemu.“

„Onda da nazdravimo još jednom čašom viskija za saradnju i uspešan početak“, rekao je zadovoljno.

Viski je u uspešnim krugovima društva potpuno zamenio votku, sada sumnjivog kvaliteta, od koje se samo jedne godine u Sibiru otrovalo sedam hiljada ljudi. Bez obzira na svu

opasnost, votka je ostala da se njom opija mnogomilionska masa, pretežno razočaranog i nezaposlenog muškog dela velike zemlje.

Izneo sam mu ukratko svoj plan.

„Sastavio sam potreban tim i pozvao sve da određenog dana budu u Beogradu. Ali to sve ništa ne vredi bez vaših stručnjaka. Možete li me upoznati sa ljudima koji treba da nas pouče, upute i vode u poslu, od početka rada do izlaska knjige iz štampe?“

„S tim neće biti nikakvih problema. Mi smo već odredili dva poznata nuklearna inženjera da rade zajedno s vama. Oni tek što nisu stigli. Jedan se zove Kolja Žukov, a drugi Jevgenij Akimov. Kolja Žukov je sa 24 godine pobedio na svesovjetskom konkursu za projektovanje i gradnju četvrtog nuklearnog reaktora. Znam da to mnoge na Zapadu čudi, ali kod nas nije bilo potrebno da vam poraste brada pa da vas izaberu za tako značajan posao. Mi smo u tom pogledu bili napredniji od ostalog sveta. Socijalizam je u mnogo čemu bio manjkav, ali ko je znao taj je išao napred, naročito u egzaktnim naukama, bez obzira na poreklo, partijsku pripadnost, imovno stanje i slično. Veze tu nisu pomagale. Godine 1983. i 1984. on je bio glavni kontrolor kvaliteta materijala. Njemu je bilo podređeno nekoliko stotina nuklearnih inženjera koji su radili na izgradnji četvrtog reaktora. Kolja je svaki ugrađeni deo, njih četiri hiljade, morao lično da pregleda, proveriti i odobri za ugrađivanje. Deset godina kasnije, odmah posle havarije bio je u užem krugu naučnika koji su u Černobilju ispitivali uzroke eksplozije. Godine 1993. morao je da napusti taj posao zbog velike doze radijacije koju je primio. Ali, Kolja će vam više o tome moći da kaže.

Jevgenij Akimov, atomski inženjer u sovjetskom Ministarstvu za atomsku energiju radio je na gašenju požara koji je nastao eksplozijom nuklearnog reaktora i bio glavni nadzornik za konstrukciju svetskog čuda, kako je nazvan sarkofag na čijem

ugrađivanju je radilo neprestano, u tri smene, deset hiljada stručnjaka i konstruktora. Sarkofagom teškim više hiljada tona čelika obložen je Reaktor 4, ubrzo posle eksplozije. I Jevgenij je bio teško ozračen i njih dvojica se već celu deceniju leče od posledica radijacije. Sad ih predajemo vama u još jednom važnom poslu“, rekao je naš direktor, podižući još jednu punu čašu viskija za novu zdravicu.

„To je sve odlično“, rekao sam, „i nadam se da neće biti problema da zajedno sa mnom odlete u Beograd na mesec dana, gde nas već očekuje ostali deo tima da počnemo sa radom.“

Direktor je spustio glavu i zamišljeno procedio kroz zube: „Takvu dozvolu nisam ovlašćen da dajem. To neko drugi, mnogo viši mora da odobri. U sovjetsko vreme zbog vašeg pitanja bili bi osuđeni i možda streljani, obojica. Da nam vodite dva nuklearna naučnika van zemlje? Oni ranije nisu smeli da otputuju ni u najbliže mesto, bez dozvole. Nuklearna energija bila je obavijena najvećom tajnom, sve dok Gorbačov nije shvatio da to nije samo naša stvar i ne tiče se samo naše sudbine već čitavog čovečanstva. Za njihovo eventualno putovanje u Beograd javiću vam sutra.“

* * *

Sa ulaza u zgradu najavili su dolazak naših inženjera. Ulazi prvo nasmejan, visok čovek lepe spoljašnjosti, ranih četrdesetih godina. Krupnim stasom zaklanja svog dosta nižeg kolegu. Dugo se upoznajemo. Visoki se zove Kolja, a niži Jevgenij. Direktor neprestano brine da su čaše s viskijem pune. Ispijamo za uspeh posla, susret i saradnju.

„Bato je iz Jugoslavije i govori ruski. S njim ćete se lako sporazumeti“, kaže direktor. „Naši ljudi engleski ne znaju. U sovjetsko vreme engleski je smeo da uči samo mali broj odabranih – oni koji su radili u posebnim službama. Bato će graditi knjigu, a vi ćete voditi računa da u njoj sve bude

ugrađeno kako treba. On bi hteo da s njim putujete u Jugoslaviju, u Beograd, da tamo radite.“

„To bi bilo izvanredno“, uzviknuo je oduševljeno Kolja. „Najzad bi se ostvario moj veliki san da posetim tu zemlju. Svi koji su u nju nekada išli, vraćali su se zadivljeni onim što su videli, izgledom ljudi, gradova, visokim standardom i demokratijom. O svemu tome smo mi samo mogli da sanjamo.“

„Da Kolja, ali na nesreću nije više to ista zemlja. Nacionalisti, rasisti, fanatici i gangsteri uspeali su da je opljačkaju, rasture i razore.“

„Znači, isto kao i ovde.“

„Tako je Kolja. Isto kao i ovde.“

„Kakvu pomoć očekujete od nas?“ zapitao je Jevgenij.

„Da sakupite što više fotografija Černobilja pre havarije, za vreme i posle. Da saberete dobre kratke izveštaje i napise iz štampe, da nam ukažete na pogodnog pisca koji bi odmah mogao da otpočne da piše prema dogovoru. Sve ostalo ćemo ostvariti u razgovoru s vama u toku rada.“

„Ako nas pustite da idemo s vama.“

„Hoće Jevgenij!“ kaže Kolja. „To što mi znamo već je odavno prevaziđeno. Nikome mi više ne možemo da poslužimo, sem možda kao živa istorija za černobiljsku nesreću. Otkako smo izišli iz bolnice, Bato, dolazimo na posao redovno i primamo mesečno dvesta dolara, što nije dovoljno, kako sami vidite za jedan osrednji porodični ručak u kakvom restoranu. Zato samo vama možemo da kažemo da smo prinuđeni da svojim kolima taksiramo noću, sakupljamo zadocene putnike ispred stanica i pijanice ispred kafana da dopunimo prihode, kako bismo mogli da prehranimo porodicu.“

Baš kako je Kolja predvideo, već sutradan kod direktora ispijamo po ko zna koju čašu za srećan put i uspeh u poslu.

„A hoće li biti viskija u Beogradu?“, pita Kolja u šali.

„Alkohol je najbolje oružje protiv radijacije. Svi oni koje je

havarija zatekla pijane u toku noći kada je eksplodirao nuklearni reaktor ostali su u životu. Trezni su lošije prošli.“

Na moskovskom aerodromu Šeremjetevo, kad su Kolja i Jevgenij hteli da prođu kroz rendgensku kontrolu zazvonio je alarm.

„Šta imate u džepovima?“, pita policajac granične službe.

„Ništa u džepovima“, odgovara Kolja za obojicu, ali u našim kostima ima još dosta černobiljske radijacije. Zato će alarm zvoniti na svakom aerodromu kad Jevgenij i ja prolazimo.

Slično se zbilo i na aerodromu u Beogradu. Požurio sam da objasnim našim graničarima Koljin i Jevgenijev problem sa radijacijom, problem koji će imati, kako su mi objasnili, celog života.

* * *

U Beograd su već iz Londona bili doputovali moja supruga Madž Filipis i moj partner u poslu na monografiji, Tom Wilson.

Beograd se nalazio pod sankcijama. Uprkos tome radnje su bile prepune robe, a restorani puni gostiju. Šverc je uveliko cvetao. To više nije bio onaj Beograd koji smo Madž i ja voleli, miran i dostojanstven, sređen i uredan. Sada je više ličio na neki istočnjački grad, zakrčen svakojakom robom koja se na volšeban način obrela na trotoarima, na haubama automobila, klupama, na drvenim klimavim tezgama.

U stanu su nas već čekali i ostali članovi našeg tima: dizajner, urednik i fotograf, ljudi koji su sa mnom radili u izdavačkoj kući „Jugoslovenska revija“.

Kolja i Jevgenij su dobili zasebne sobe sa posebnim kupatilom, Tom takođe, a Madž i ja našu spavaću sobu. Svi smo se udobno smestili i onda prešli u prostranu dnevnu sobu da se pridružimo ostalom delu tima.

„Recite, Bato, ko još osim vas stanuje u ovoj kući?“

„Pa niko osim nas“, kažem. „Stanovale su i naše dve ćerke Una i Stela, ali su sada na studijama u Engleskoj.“

„Niko vas u našem stanu ne bi mogao ovako primiti“, kaže tužno Kolja. „Ja sam posle mnogo godina čekanja dobio stan, ali on je mali, dvosoban. Jevgenij još čeka da ga dobije od društva, ali tog društva više nema. Evo, i po ovome ste se razlikovali od nas.“

Pošli smo na večeru. U obližnjem restoranu „Mala Avalica“, pored velikog stadiona Crvene zvezde, gde smo rezervisali poveći sto, svirala je muzika. Pevačica jarko ofarbane kose pevala je srpske narodne pesme.

Šef restorana koji je prišao da nas pozdravi čuo je da govorimo ruski.

„Ruski gosti! Oni su naši najbolji gosti. Znamo šta njima treba. Dosta dobre hrane, pića i muzike.“

Orkestar je zasvirao rusku melodiju. Pevačica je zapevala rusku romansu.

„Otkuda ovakva ljubav prema Rusima?“, pita Jevgenij.

„Sankcije uvedene protiv Srba“, pokušavam da objasnim, „potpuno su izolovale Srbiju, odsekle je od zapadnog sveta, pa su se Srbi okrenuli prema Rusiji, kao svom jedinom spasenju. Otuda i novovaskrsła ljubav prema Rusima.“

„Rusija prvo mora da spasi sebe“, kaže Jevgenij.

Stolu prilazi čovek, otprilike moj vršnjak. Pruža ruku da se pozdravi.

„Mi smo se jednom znali Bato. Ali, to je bilo odavno. No svejedno. Ratno je stanje i svakakva ološ se nakotila. Novi ljudi. Nemojte se mnogo zadržavati ovde. Večerajte, pa idite, jer malo kasnije dolaze Arkanovi telohranitelji, naoružani do zuba. Može izbiti prepirka i svađa, kakva se ovde nedavno dogodila i tragično završila po jednog gosta. Poginula je profesorka Filozofskog fakulteta koja je došla sa prijateljicom da večera, popriča, pa su se u priči malo duže zadržale. Priču je prekinuo zalutali metak.“

Nekoliko sledećih dana provodimo u razgovoru o tome šta treba da sadrži monografija. Bilo je potrebno da pregledamo i

mnoštvo fotografija koje su Kolja i Jevgenij doneli sa sobom, kao i obilje napisa iz oblasti koja je bila predmet našeg rada. Trebalo nam je dugo vremena da se dogovorimo o tome kako sav taj obiman materijal da podelimo po poglavljima i kako ih ilustrovati, da monografija ne bude samo gola informacija, već i zanimljiva knjiga za čitanje.

Vođeni našim nuklearnim ekspertima, monografiju smo podelili u dvanaest delova.

Posle uvodne poruke predsednika Ruske federacije Borisa Jeljcina, upućene učesnicima predstojećeg kongresa nuklearnih naučnika, usledilo je poglavlje „Pionirski dani“, puštanje u rad prve nuklearne centrale u Obninsku, 1954. godine. Zatim poglavlje o istraživanju ruskih naučnika o korišćenju atoma za vreme Drugog svetskog rata; poglavlje Majak i Čeljabinsk i proizvodnja plutonijuma; Hladnoratovsko nadigravanje; Atom u mirnodopske svrhe; Radijacija iznad Pripjata, grada ruskih naučnika; Posledice nuklearne havarije; Potraga za istinom; Život uz radijaciju; Gledanje u budućnost; Iskustvo za svet.

I mi, podeljeni po grupama, prionuli smo na posao, radeći po desetak sati dnevno, uz kratke prekide za obroke koje smo uzimali kod kuće, kako bi uštedeli vreme za rad.

Slobodne časove koristili smo da prošetamo po obližnjem parku. Povremeno i da odemo u grad, obidemo radnje, da Kolja i Jevgenij mogu da kupe nešto za članove porodice.

Jednom su izrazili želju da posete Vojni muzej na Kalemegdanu. Vojni muzej je bio otvoren, ali u njemu više nije bilo gotovo ničega iz partizanske prošlosti, perioda ratne istorije koji je naše goste najviše zanimao.

„Slično je to kod nas. Uklanja se sve što je vezano za naš Veliki otadžbinki rat, za pobeđe Crvene armije, ignorišu se milioni ruskih žrtava u tom ratu. Po nalogu Amerike Jeljcin napušta i ono najsvetije što je ruskom narodu usađeno duboko u srce“, kaže Kolja. „Nestala je himna, zastava pod kojom se jurišalo i

ginulo. Nestaju i sva obeležja zajedno sa promenom imena ulica, rušenjem spomenika herojima revolucije i Velikog rata. Lenjinove biste bacaju se na smetilište“.

Posle mnogo posla i dugih razgovora do kasno u noć, o tome šta je bilo, gde smo bili i gde smo sada, pre i posle raspada sovjetskog sistema, rad na monografiji bio je uspešno obavljen.

Poznata italijanska štamparija iz Padove odštamovala je šezdeset hiljada primeraka knjige na engleskom jeziku, najveći tiraž koji je do sada naša izdavačka kuća naručila u jednoj štampariji. Nekoliko kamiona natovarenih monografijom o Černobilju, uz posebno obezbeđenje tokom celog puta od Padove do Moskve, stiglo je na cilj mesec dana pre početka rada kongresa.

Nisu izostale mnoge pohvale našoj kući za visoki kvalitet monografije, prikaz pola veka rada, istraživanja i zbivanja u oblasti nuklearne energije u Sovjetskom savezu, uključujući i gradnju centrale u Černobilju i njen tragičan završetak. Kolja, Jevgenij, Tom i ja smo pozvani u Akademiju nauka gde nam je ukazana posebna čast da se susretnemo s predsednikom i drugim akademikima. Štampa je pozdravila naš uspeh uz pohvale sadržaju i izgledu monografije. Bilo je i prikaza na televiziji, intervjuua u kojima smo sva četvorica učestvovali.

* * *

Došlo je vreme naplate. Tom i ja smo obukli svečana tamna odela, stavili kravate i pošli kod našeg direktora, s brojem banke na koji treba da izvrše uplatu. Na ulazu zgrade čekali su nas Kolja i Jevgenij.

„Hoćemo li dobiti obećani deo honorara kad primite novac“, pita Jevgenij. Obojica su opušteni, nasmejani i zadovoljni našom saradnjom, druženjem i prijateljstvom koje smo ostvarili za vreme rada na knjizi.

„Hoćete! Bićete prvi u redu za naplatu! Dobićete i preko obećanog, čim izvrše uplatu“.

„Naše su žene već napravile dug spisak stvari koje sad, prvi put, mogu da kupe“, kaže zadovoljno Jevgenij.

„A moja je obećala da će skuvati dobar ručak za Toma i Batu“, dodaje Kolja. „Kaže da je krajnje vreme da ih upozna, posle toliko priča koje je čula o njima“.

Sekretarica nas je uvela u direktorov prostrani kabinet. Ustao je od stola i pošao nam u susret, veseo i razdragan, grleći svakog od nas pojedinačno.

„Dobar ste posao obavili momci, profesionalno, kao da ste svi iz iste nauke iznikli. Sad je red da nazdravimo za uspešan zadatak. Otvorio sam flašu najboljeg viskija da vas počastim.“

„Lara“, obratio se sekretarici. „Sad možeš da uneseš da nešto mezetimo. Kako da pijemo bez da malo meznemo domaće kobasice. Odlično idu uz viski. A pečurke sam ja sam brao.“

Lara je unela poveću činiju s kobasicom, a u posebnoj činiji pečurke u turšiji. S jeseni, pre nego što se zabeli sneg u brezovoj šumi, cela Rusija krene u pečurke. To je veliki dan u životu svake ruske porodice.

„Doneli smo adresu banke i broj računa za uplatu novca“, obraćam se direktoru.

„Odlično! Odmah ću to proslediti i novac će leći na vaš račun za koji dan. Odmah ćemo i to proslaviti. Proslave su ostale od sovjetskih dana, kada se sve proslavljalo, samo da se ne radi. I mi tog dana nećemo raditi“, kaže, posle druge čaše viskija, raspoloženi direktor.

Nešto kasnije kod nas u stanu, Kolja i Jevgenij, Tom i ja smo nastavili sa slavljem. Izmenili smo telefone i dogovorili da budemo u svakodnevnom kontaktu. Čim nam banka javi da je stigao novac, ponovo ćemo se naći i dogovoriti najbolji način kako da prime svoj deo.

„Slati novac preko jedne od desetina, preko noći izniklih, ruskih banaka bila bi prava ludost“, upozorio nas je Kolja.

„Banke se registruju sa minimalnom količinom novca. Sakupe uplate od štediša, uz obećanje visokih kamata, pa kad dođe vreme da počnu isplate nestanu iz svojih skrovišta, kako ih mi zovemo, vučjih jama, bez traga. Mi bismo zato najviše voleli da nam vi donesete novac u gotovom, ovde u Moskvu. Tako bismo bili sigurni da nas neko ne opljačka i ubije zbog tog novca. Jedan par koji smo poznavali godinama je štedeo i sakupljao novac da kupi auto. Kada su sakupili dovoljnu količinu, pohvalili su se u nekom društvu svojom namerom. Našli su ih ubijene u opljačkanom stanu. To je česta slika naših novih prilika.“

* * *

Kako od naše engleske banke nije stizalo obaveštenje o prispeloj uplati ni posle mesec dana od susreta sa direktorom, okrenuo sam njegov telefon.

„Biće sve u redu. Samo malo strpljenja. Dođite s Tomom do mene na po jedan viski. Nismo se dugo videli.“

Opet smo pili viski, ali ne jednu čašicu, već po nekoliko. Svaki put kad direktor podigne čašu za novu zdravicu.

„Ako budemo često navraćali kod direktora postaćemo alkoholičari“, kaže Tom. Sreća je što nećemo još dugo morati da se opijamo. Čim primimo pare, prestaće potreba da ga posećujemo, što može biti naše spasenje. „Nisam smeo da mu kažem“, dodaje Tom, „ja više volim da pijem votku nego viski, jer bi mogao da se ozbiljno uvredi.“

„Nisu vam stigle pare, kažete. Pa nisu ni mogle da stignu jer još nisu otišle“, kaže direktor mirno. „Bilo je nekih vanrednih troškova zbog predstojeće kampanje za reizbor predsednika Jeljcina. Zato ovih dana prave rebalans budžeta pa će uneti i sumu za monografiju. Neće to trajati duže od mesec dana, računam. Onda će vam odmah biti uplaćen naš dug, a dotle ćemo se družiti.“

„Znači, pićemo viski za utehu“, kaže Tom snuždeno.

Kažem Tomu: „Nisam se nikada u životu opio ali sada osećam da bi to mogao da uradim prvi put. Šta ćemo reći našim prijateljima čije su žene gotovo već krenule u kupovinu?“

„Možemo da im damo da prodaju monografiju. Jedan broj smo ostavili za svoje potrebe. Od novca za prodate knjige, mogu, možda, da premoste ovaj mesec. Moraju da dele našu sudbinu.“

„Bilo bi predobro da je istina što direktor govori“, kaže snuždeno Kolja.

„Nismo mi te sreće. Bojim se da to može previše da se oduži. Naša birokratija se ne žuri. Za njih je jedan mesec godina. Da ste nekog od njih podmazali, brže bi išlo. No, čekaćemo. Ja sam uvek želeo da budem knjižar, a ne nuklearni inženjer.“

Iz meseca u mesec ponavlja se ista priča.

„Gradonačelnik Lužkov nije u Moskvi, inače bi to odmah rešili. Obilazi Rusiju. Dok ga čekamo da se vrati, vi slobodno dolazite da se družimo. Popićemo po viski, a možemo da skoknemo i u neki restoran. Znam gde imaju dobar kavijar.“

„Ha! Ha! Vi ste direktore duhovit čovek“, kaže Tom.

Kad mu to prevedem, on se smeje grohotom, zadovoljan što se Tomu dopada njegov humor.

Onda na televiziji vidimo da Lužkov u Moskvi otvara veliki supermarket.

Hitno zovemo našeg direktora.

„Videli smo Lužkova. Vratio se. Hoćemo li sad dobiti pare?“

„Hoćete! Dođite sutra“, kaže direktor.

Obradovani što smo najzad došli na red za uplatu, već smo u rano jutro u njegovoj kancelariji, ali njega tamo nema. Sedimo sa sekretaricom, mladom i lepom plavookom Larom. Zapazili smo da u Rusiji mnogi direktori imaju lepe sekretarice.

„Uz viski bolje idu sekretarice od pečurki, pa čak i od najboljeg kavijara. Ili možda sve to ide zajedno najbolje“, kaže zajedljivo Tom.

„Koliko znam u sovjetsko vreme bile su poznate babuške kao sekretarice. Sad vidimo prvu veliku prednost novog društva.“

Čekali smo ga tog jutra dugo, ali ga nije bilo. Nije rekao Lari da neće doći, niti da nas je pozvao da dođemo. Možda je, tešimo se, otišao po naše pare, pa se zadržao. Negde u podne Lara uspeva da ga dobije na telefon. Ponavlja njegove reči: „Reci im da sam zaboravio da sam ih pozvao. Videćemo se neki drugi dan. Danas imam zakazan službeni ručak na koji moram da idem.“

„Nema više čekanja Tom. Dosta nam je viskija, pečurki iz turšije, priča i obećanja. Moramo uzeti ruskog advokata pa što košta da košta. Jedino on to može da reši.“

Pozvali smo Jevgenija i Kolju da dođu.

„Kolja i Jevgenij, odlučili smo da uzmemo advokata i da idemo na sud ako zatreba. Žao nam je zbog vas i vašeg čekanja Ali i mi smo u istom loncu. Uložili smo i dosta sopstvenih para. Otići ćemo još jednom kod direktora, ovog puta sa advokatom, zapretićemo sudom, pozvaćemo strane novinare i objasniti slučaj ako zatreba. Bila bi to bruka za Jeljcina i Lužkova, pa se nadamo da ćemo tako najlakše izvući svoj novac. Šta vi mislite o tome?“

„Mislimo da pre advokata treba da probate efikasnije sredstvo kojim se danas u Rusiji uspešnije rešavaju slična potraživanja. Da angažujete firmu koja uteruje dugove. Oni nisu nimalo nežni i ne znaju za šalu, jer iz svakog takvog posla očekuju za sebe, sasvim legalno, povećani procenat novca koji isteraju od dužnika. Samo treba odabrati renomiranu firmu jer može da se desi da novac koji uterivač duga naplati zadrži za sebe i nestane. Tu onda nema pomoći.“

Pitamo našeg pukovnika Vladislava za savet.

„Najsigurnije su vam firme koje vode moje bivše kolege. Oni najbolje znaju kako se to radi. Danas svako svakom duguje pa nema drugog boljeg načina da se dođe do svojih para. Samo u Moskvi sada ima na desetine takvih kompanija podeljenih u dve

grupe. Jedni sakupljaju mrvice sa stola, a drugi veće komade. Svako zna dokle može da ide i sve je podeljeno, kao u najbolje vreme Al Kaponea. Razgovaraću sa nekim pa ću vas obavestiti.“

Nešto posle deset sati uveče zvoni telefon.

Muški glas kaže: „Lozinka Vladislav, ja bih sada došao da vas vidim.“

Za svaki slučaj pitamo: „Kako izgledate, da vas prepoznamo?“

„Visok! Ošišan do glave.“

Pola sata kasnije oglasi se zvono na vratima. Pogledamo kroz špijunku.

Tačno. Napolju stoji visok čovek tridesetih godina, ošišan do glave. Na njemu dugačka kabanica i čizme, neobično za ovo doba godine.

„Šta vam treba? Možemo li da pomognemo?“

Ukratko mu ispričamo našu nedaću.

„Za uslugu uzimamo dvadeset posto od dobijenog novca.“

Gleda nas pravo u oči. Prvo Toma, pa mene. Prolete mi kroz glavu. Ne bih voleo da ga sretnem noću.

„A advokat nam traži deset posto“, kažem neuverljivo.

„Onda dajte posao advokatu“, govori mirno i jednostavno, „samo što će to malo duže da potraje. Kod nas to malo brže ide. Ako uzmemo posao, to se rešava za nekoliko dana, ili se uopšte ne rešava. Sve zavisi od toga, ko stoji iza vašeg duga. Neko jači ili slabiji od naše strane. Ispitaćemo pa ćemo vam javiti.“

„Dobro, prihvatamo“, kažemo obojica. „Samo ako to može brzo da se reši. Hoćete li da potpišemo neki ugovor?“

„Neće sad trebati ugovor već samo ovlašćenje, ali o tome kasnije. Javićemo vam za dan-dva da li idemo u posao.“

Dva dana kasnije zvoni telefon. Isti muški glas.

„Saznali smo ko stoji iza vašeg duga. Neko ko je mnogo jači od nas. Mi na takve ne udaramo, zato se obratite svom advokatu, ako vam to nešto može pomoći.“

Pronašli smo ruskog advokata. Došao je da se dogovorimo.

„Doneo sam standardni ugovor da pogledate. Za svakog isto samo se promene imena. Evo potpišite ovde. Kod ovakvih poslova ja tražim deset procenata i troškove suđenja. Gledaćemo da to brzo rešimo u vašu korist, ako ste spremni nešto i za sudiju da odvojite, ali o tome posle. Ima vremena. Prvo da odemo kod vašeg dužnika i razgovaramo.“

Zovemo našeg direktora. Kažemo mu da nam je bilo veoma prijatno da sedimo s Larom i da ga čekamo.

„A jeste. Rekla mi je. Ja sam bio zaboravio, ali sutra sam slobodan.“

„Ovog puta Tome, nema grljenja i ljubljenja, pričanja i zanovetanja, nego pravo na stvar. A što se viskija tiče i s tim je svršeno. Ne pijemo više dok radimo.“

Ulazimo u kancelariju, direktor se već hvata za flašu, pa kad ugleda našeg advokata pita: „Novo lice. Dosad ga nisam video. S kim imam čast da se upoznam?“

„S našim advokatom“, kažemo obojica u isti glas. Direktor pomera flašu od sebe. Prvi put za godinu dana i mnogo susreta ne nudi viski. I glas mu postaje malo hrapav.

„Mislio sam da nam ne treba advokat u ovom poslu i da sve može među prijateljima da se reši.“

„I mi smo mislili tako, ali smo sad promenili mišljenje“, kažem i ja izmenjenim glasom, odlučno.

„Znate šta direktore. Čekamo već punu godinu dana a našeg novca nema. Onda neka sud rešava naš zahtev, kad drugačije ne ide.“

„Ja radim na vašoj stvari ozbiljno“, kaže direktor. „Sad su mi čvrsto obećali da će biti uplata, pa mislim da se još malo pričekaj. Tako je za sve nas bolje nego da se sudimo.“

Čvrsto rešeni da stvar isteramo do kraja, kažem da ne prihvatamo nikakva nova obećanja. Padne mi (na pamet) da dodam tome i dozu pretnje. Kažem da ćemo sazvati strane novinare u

Moskvi da im objasnimo naš slučaj. Sigurno da predsedniku Jeljcinu to neće biti po volji.

„To sigurno ne bi bilo po volji predsedniku, kaže direktor, a ni ljudima koji brinu o njegovom ugledu.“

„Ako brinu tim bolje. Mi ćemo čekati petnaest dana, pa ako dotle ne dobijemo novac za pošteno odrađeni posao sigurno ćemo sazvati konferenciju za štampu.“

Ustajemo mi – ustaje i direktor, pa na rastanku mirno kaže:

„O vašoj pretnji da naškodite dobrom glasu predsednika dužnost mi je da obavestim one koje to interesuje. Ja se nadam da ćete dotle promeniti svoju nameru, jer ako ostanete na tome mi ćemo morati da uzvratimo.“

„Sigurno svoju nameru nećemo promeniti, a vi uzvratite kako vam volja.“

Čim smo izašli iz zgrade naš advokat vadi ugovor s nama i cepa ga u više delova.

„Ja se ovog časa povlačim iz ovog posla.“

„Zašto? Šta se izmenilo?“, pitamo začuđeno.

„Niste smeli da pretite ugledu Jeljcina. Znete li vi šta vam je poručio na kraju vaš direktor. „Mi ćemo uzvratiti“, ovde to znači da ćete biti sprečeni u svojoj nameri. Boravite već dugo u Moskvi pa bi već morali da znate da one koji im se zamere ili smetaju uklone u toku noći. A da se neko ukloni dovoljno je i hiljadu dolara. A što se vašeg novca tiče, ja mislim da je on davno naplaćen i podeljen među bratijom, možda još istog meseca po prijemu monografije. Niste vi prvi, a ni poslednji. Za vaše dobro, ja bih vas savetovao da odmah napustite ideju o konferenciji za štampu i još brže da napustite Rusiju.“

Poslušali smo njegov savet.

Zgode iz Rusije i bivšeg Sovjetskog Saveza

Penzionisani pukovnik Enkavedea, Kolja, često mi je govorio: „Vidiš Bato. U sovjetsko vreme građani su u poverenju jedni drugima pričali bezbroj političkih šala. One nisu mogle biti publikovane, javno prepričavane, jer su predstavljale neku vrstu kritike sovjetske vlasti, pa bi oni koji bi ih rasturali često završili u zatvoru, ako ne i prognani u Sibir. Ljudi su ih ipak pričali u užem krugu porodice i prijatelja. Sad su te šale nestale, a na račun obnove kapitalizma nema humora ni smeha. Jer ono što je zamenilo ovo što je došlo, u mnogo čemu je za običan narod surovije i gore od onog što je prošlo.“

U sovjetsko vreme prijatelji bi se sreli i pitali: Šta je novo javio „Radio Jerevan“. To je bilo nešto kao kod nas „Radio Mileva“.

Jedan uhapšenik pita drugog.

„Zašto si ti u zatvoru?“

„Zato što sam ja jedan lenj čovek“, odgovara ovaj.

„Šta hoćeš time da kažeš?“

„Dobro, kad baš hoćeš da znaš. Prijatelj mi je ispričao jedan politički vic. Dugo sam te večeri razmišljao da li da ga prijavim Enkavedeu odmah ili da to ostavim za sutra. Ja sam to ostavio za sutra.“

„A šta je s tobom“, pita drugoga. „Zašto si ti u Sibiru?“

„Dobro, da ti kažem. Ja sam zatvoren zato što sam napisao knjigu anegdota.“

„Nemoj mi reći da ti je to neko objavio!“

„Ma ne! Ja sam taj rukopis izgubio.“

Priče dva Jermenina

Dva se poznanika sretnu. Jedan živi u Londonu, drugi u Sovjetskom Savezu.

„Reci mi o životu u Londonu!“

„Šta da kažem. Naš život je težak. Moramo mnogo da radimo. Moramo da ustanemo rano da bismo stigli na posao na vreme. Radimo, radimo bez prestanka, čitav život. Osim kad je Božić, rođendani, svadbe.“

Onda drugi kaže:

„Ah, a u našem životu, u velikom Sovjetskom Savezu, sasvim je drugačije. Ima mnogo radosti i radovanja svaki dan, a ne samo za Božić. Ja pođem na posao. Gomila ljudi čeka na autobus. Propustim jedan, dva, tri, onda počnem da se guram – glavom i laktovima – i uspem. Dobar razlog da se radujem. Stignem na posao, mnogo sam zakasnio, ali nikome to ne smeta. Ne traže od mene da bilo šta radim, ali plata teče. Onda se radujem. Pođem ulicom, vidim dugačak red građana koji nešto čekaju. Onda se pridružim pa i ja čekam jedan, dva sata, dođem na red da kupim poslednje kilo krompira. Onda se radujem, jer oni drugi su manje sreće.“

Prijavim se da kupim kola Žigoli, ponos naše industrije. Čekam deset godina, nikome ne uspe da ga kupi, ali meni da. Ja podmitim pravu osobu a drugi pogrešnu. Onda se radujem. Posle treba da kupim benzin za kola. Vozim ulicom i vidim da ga na pumpi prodaju. Ja ga dobijem jer krijući ponudim da platim duplo. Onda se ponovo radujem. Radujem se ne samo za Božić. Radujem se ne samo ja već moja žena i deca. Komunizam je prelazni period iz kapitalizma. Trebalo nam je sedamdeset godina da to ostvarimo.“

Tatjana, naša domaćica

U našem iznajmljenom stanu defilovale su bubašvabe danju i noću. Uostalom, cela Moskva, sve zgrade i stanovi prepune su bili ovih užasnih životinjica.

Objašnjenje za njihovo postojanje u Moskvi dala je jednog dana, kada se o bubašvabama povela reč, naša domaćica Tatjana.

„Moskva je pre raspada Sovjetskog Saveza bila najčistiji grad na svetu. Bubašvaba uopšte nije bilo. Nismo znali ni kako izgledaju.

Njih su doneli Čečeni, Gruzijci, Jermeni, Azerbejdžanci i drugi neruski narodi kad su pohrlili u Moskvu. I nisu samo doneli bubašvabe. Doneli su kriminal, ubistva, krađu i prostituciju. Sve ono najgore je pritislo naše ulice tako da više niste sigurni da izađete iz kuće.

Pre raspada oni su mogli da dođu i ostanu da žive u Moskvi samo ako su imali obezbeđen posao, i samo sa specijalnom dozvolom. Bez njih bi Rusima bilo mnogo bolje, živeli bi bolje, krivi su za bubašvabe i sve naše nevolje“, zaključila je Tatjana.

„Stara priča o Jevrejima i ljudima drugačijeg izgleda, rase i vere koje treba prognati iz svoje sredine da svako bude srećan i zadovoljan“, kaže naš prijatelj Tair Salahov, rođen u Bakuu u Azerbejdžanu, potpredsednik ruske Akademije nauka i odseka za umetnost.

„Žirinovski i slični nacionalisti u neobaveštenoj Tatjani i u velikom broju običnog ruskog sveta imaju svoje glasače i podršku.“

Starice iz Boljšog teatra

Jednog dana, druge godine posle raspada Sovjetskog Saveza, Tom i ja smo saznali da se prodaje stan u kojem je živeo Sergej Jesenjin. Na fasadi, rekoše, nalazi se reljef sa likom pesnika i reči koje govore da je mladi „pesnik sela“, kako je za sebe govorio, u toj kući živeo od 1918. do 1924. godine. Zgrada je iz 1888. godine, jedna od šest neoklasičnih ulica u kojoj je stanovao bogati trgovački svet, a posle revolucije je udomila članove opere i baleta čuvenog Boljšog teatra.

Rekli su nam da je stan prostran oko dvesta kvadrata i da sada u njemu živi više porodica, zajednički stan, „komunalka“ kakvih u Moskvi ima nebrojeno mnogo.

Stanari imaju pravo, po novom zakonu koji je Jeljcin promovisao, da otkupe svoj deo u kvadraturi koja im deobom pripada. U stanu u kojem je Jesenjin živeo sada ima šest porodica koje su spremne da napuste ovu prestižnu zgradu i lokaciju ukoliko za svoj deo dobiju dovoljno novca da kupe stan od tridesetak kvadrata u nekoj novogradnji na široj teritoriji osmomilionske ruske prestonice.

Jesenjina su u našu zemlju doneli, u vreme bekstva od Crvenog oktobra, ruski emigranti, aristokrati, intelektualci koji su u Jugoslaviji našli svoju drugu domovinu, antiboljševički opredeljenu, baš kao što su bili i oni sami. O njemu se do njihovog dolaska kod nas veoma malo znalo...

Kad smo stigli na dogovoreni razgovor, starci i starice sabijeni u svojim sobicama odvojili su se od uskih postelja i nahtkasni sa lampicama koje čkilje pri slaboj struji i veoma uzbuđeno počeli da se iskupljaju u najvećoj prostoriji u stanu. Susret sa strancima, koji će možda, ako dođe do dogovora, ispuniti njihovu životnu želju da jednog dana zanoće u sopstvenom stanu, sa

nedeljivim kupatilom i svojim ulazom, gde će moći na zalasku života prvi put da budu na svome, veoma ih je uzбудio. U stanu je bilo samo jedno poveće kupatilo koje je delilo trinaest ostarelih stanara.

Vrata od kupatila, skupo izrađena, verovatno nekada blještavo bela, bila su ispisana od vrha do dna, sa spoljne i unutrašnje strane, krupnim crnim slovima.

Sadržaj je bio neka vrsta deset božjih zapovesti koje niko nije smeo da prekrši: dežurni su strogo pazili da se koji od stanara ne ogreši o pravila.

Evo samo nekih:

Zadržavaj se kratko – čekaju drugi

Očisti klozetsku šolju posle upotrebe

Zabranjeno brijanje i pušenje u kupatilu

Kupanje, samo po dogovorenom rasporedu i vremenu.

Jesenjinov stan, kako su ga zvali, u stvari, nikada nije bio njegov, čak ni najmanja sobica u koju ga je primio da stanuje mladi ruski pesnik Anatolij Marijengof.

Veliki, nekada, raskošan stan, pripadao je imućnoj trgovačkoj porodici Novikov, koja je iz straha od boljševika pobegla u inostranstvo. Moskovska vlast je tada u nacionlizovani stan slala sasvim mlade ili penzionisane umetnike, sve dok nije ispunila svaku sobu i prostor ovog velikog stana. Godine su prolazile, jedni su umirali, drugi odmah zauzimali njihovo mesto, i dalje prekrajali i pregrađivali stan po dogovoru ili uz pomoć opštinske vlasti.

Na dirljivom skupu stanara starice su donele sveže ispečene kolače, piroške i druge ponude. Za ovu priliku uredile su kosu, obukle verovatno svoje najbolje haljine, stavile narukvice, prstenje i broševe, sačuvane za sve vreme sovjetske vlasti. Onda smo Tom i ja dugo slušali pričice i anegdote iz njihovog umetničkog života. Čuli su se i stihovi. Dve starice su Jesenjina i Marijengofa

još dobro pamtile iz svoje najranije mladosti. Govorile su da su njih dvojica, Anatolij i Serjoža bili nerazdvojni, pripadali istom krugu imażinista, pijančili i bančili, recitovali na javnim skupovima i kafanama, ili po privatnim stanovima, i uvek završavali u zoru u sobi Marijengofa. Vikom i pesmom su budili susede ali im je malo ko zamerao, jer to je bilo bučno vreme narodnog veselja i preporoda. Jesenjin se u tu sobu vratio i posle povratka sa poraznog putovanja po svetu sa svojom dvadeset godina starijom suprugom, čuvenom američkom plesačicom Isidorom Dankan.

Tako smo Tom i ja tog dana bili zgodna i retka prilika da se podsete na mladost, život i pozorište u burnim danima revolucije.

Na kraju, svi razneženi i gotovo rasplakani, brzo i lako smo se dogovorili o uslovima plaćanja i danu selidbe kada bi za novac dobijen od nas svaka od šest porodica kupila mali stan.

Držeći čašu penušavog sovjetskog šampanjca u ruci, jedna starica je u ime stanara poželeva nama, strancima, da poživimo u miru mnogo udobnije nego što su to oni mogli u zajedničkom stanu. „Ne žalimo se. Imali smo i divne zajedničke trenutke. Meni je samo žao što je moj Vasja umro prošle godine, što nije dočekao da zajedno sa mnom uđe u stan o kojem smo čitavog života sanjali.“

Starac i koker španijel

Iznad našeg stana u Petrovskom pereulku živeo je Miša Zajcev, čovek osamdesetih godina, sa ženom Lenom i ćerkom Larom. Lenu i Laru smo često sretali na stepeništu kad su odlazile u grad ili se vraćale iz kupovine. Ostareli Miša je izgleda imao samo jednu obavezu, da oko jedanaest sati uveče izvede svog takođe ostarelog ljubimca, prošeta ga polumračnim pereulkom, što je koristilo oboma. Miši da protegne sklerotične noge, a psu da obavi poslednje potrebe pred povratak na spavanje.

Tom i ja smo delili prostrani stan koji je pripadao našoj engleskoj izdavačkoj kući „Jupiter“ koja se nalazila u centru grada. Moj poslovni partner Tom bio je sin Pitera Vilsona, dugogodišnjeg predsednika čuvene engleske i svetske aukcione kuće Sothby's iz Londona. Vraćajući se kući s posla u predvečerje Tom i ja smo se čvrsto pridržavali uputstava koje su nam davali naši ruski prijatelji i saradnici na poslu.

„Vi drugačije izgledate od nas Rusa. Drugačije ste odeveni. Nosite sa sobom torbe s važnim papirima, engleskim pasošima i dolarima. Sve je to u velikoj tražnji kod noćnih luralica za koje su stranci mana s neba. Dobro bi prošli da vas samo opljačkaju, ali vas mogu kidnapovati ili nedajbože još i ubiti. Ovo je vreme kao neposredno pred Oktobarsku revoluciju, vreme pljačke i svakojakog kriminala, kad vas svako može ubiti za dva dolara. Niko više nije siguran, pa narod noću ostaje kod kuće, izlaze jedino oni koji moraju.“

Zato smo Tom i ja nastojali da se kući vratimo po danu. Jednom se Tom vratio sam, a ja sam morao da ostanem na poslu do kasno uveče. Negde posle deset sati, po mraku jedne zimske večeri krenuo sam kući pešice. Taksija u to vreme bilo je malo, mada bih morao dobro da razmislim da li da u neki uđem, jer je to često bio mamac da se lakše opljačkaju stranci. Po datom savetu zastao sam ispred svakog donekle osvetljenog izloga kakve radnje i kao da posmatram šta se u njemu prodaje, mirno, da ne skrenem pažnju na sebe, pogledao iza sebe i sa strane, da vidim da li me neko prati. Tako se to ponavljalo sve do prelaska u našu ulicu i dolaska do kuće. Ulazna vrata bila su poluotvorena, što je odstupalo od upozorenja i pravila koja su vlasti dale građanima Moskve. Možda je stari Miša zaboravio da ih za sobom zaključa, pomislio sam. To je bilo vreme kad on izvodi svog ljubimca u šetnju. Mračnim stepeništem uspeo sam se do našeg stana i otključao teška gvozdена vrata sa više brava i

ključeva, kakva su se u Moskvi tada uveliko nudila građanima, koji su često prodavali i svoje venčano prstenje, samo da se obezbede od nepoželjnih noćnih posetilaca.

Bilo je tačno jedanaest sati kad sam upalio svetlo i seo u pred-soblje da se malo povratim od uzbuđenja i straha koji sam osećao sve vreme na povratku kući. Tom je u svom delu stana već spavao, pa sam razgovor o poslu tog dana ostavio za sutradan. Nije prošlo ni nekoliko trenutaka kad je Mišin pas strahovito zaurlao, urlik kakav dotle nisam čuo u psećoj vrsti. Istovremeno, tako mi se bar učinilo, naša žičana vrata lifta neko je neuobičajeno za to doba noći snažno zalupio velikom brzi-nom više puta. Potrčao sam prema spoljnim vratima da kroz špijunsko oko pogledam u hodnik. Kao u magnovenju video sam kako nepoznati mladi ljudi brzo promiču pored lifta i naših vrata i trče niz stepenice. Neka žena je vrišteći iz sveg glasa jur-nula niz stepenice na ulicu.

„Tome, Tome“, zvaoo sam ga preplašeno. „Ustani. Nešto se neobično događa.“ Tom se u ogrtaču pojavio za nekoliko trenu-taka pa smo obojica požurili prema velikom prozoru gostinske sobe što gleda na ulicu. Svetlo smo u sobi ugasili, odškrinuli zavesu da nas neko ne bi mogao videti.

Neka žena je sedela nasred ulice, u to doba noći potpuno puste i vrištala iz sveg glasa dozivajući u pomoć.

U kući preko puta, u jednom prozoru upalilo se svetlo. Ubrzo su stiga kola sa nekoliko policajaca. Onda su i retki prolaznici počeli da pristižu jer žena nije prestajala da vrišti.

„Ne smemo da se pojavljujemo. Ništa nismo videli“, rekao sam Tomu. „Bolje je da sedimo u mraku i čekamo razvoj događaja. Ako je neko ubistvo, neko je ubijen u našoj zgradi. Ko bi to mogao da bude. Neko mlad, očevidno. Oni se neštedimice ubijaju i zbog najmanje sitnice. Pitaćemo starog Mišu sutra kad ga vidimo. On će nam sve reći.“

„Najbolje je onda da sada idemo na spavanje i ostavimo njima da rešavaju slučaj“, predložio je praktični Tom.

I baš kad smo krenuli u svoje sobe neko zazvoni i zalupa na našim vratima. Dok idemo prema njima, uznemireni, zvonjenje i lupanje se nastavlja.

„Ko je?“, pitam na ruskom. „Prestanite da zvonite, čuli smo vas.“

„Policija!“, odgovara neko gotovo pretećim glasom.

Pogledam kroz otvor na vratima. Vidim nekoliko policajaca.

Kao što u ovakvim slučajevima vlast savetuje, zatražim da pokažu svoje policijske legitimacije. Pošto smo se uverili da je to prava policija a ne lažna, kakvom se često predstavljaju kriminalci obučeni u uniforme, otvaramo vrata. Ulaze dosta bahato, bez reči sedaju za naš veliki sto i pozivaju i nas da sed-nemo.

„Sedite i vi!“, obraćaju nam se kratko.

„Ko ste vi?“, pitaju. „Pokažite dokumenta!“

Tom pokazuje svoj britanski pasoš, a ja svoj jugoslovenski, s tim što zemlja koja mi je izdala pasoš više ne postoji.

„Ko je vlasnik ovog stana?“

Kažem: „Tom.“

Pokazujem na njega. Tom Vilson.

„A gde vi radite?“

„U „Jupiteru“, britanskoj izdavačkoj kući u Rusiji.“

„A šta ste vi u toj kući?“

„Generalni direktor.“

„A šta je Vilson?“

On je moj zamenik.

„To ste loše preveli. Hteli ste da kažete da je on direktor a vi njegov zamenik.“

„Ne! Dobro sam preveo.“

Sada policiji nije sve jasno. Da li ja ne govorim istinu pa pitaju:

„Kako ste vi direktor, a vlasnik je vaš zamenik. Niste britanski državljanin već jugoslovenski, izbeglica sa pasošem koji više ne važi.“

„Morate to pitati Engleze“, kažem, „zašto je tako.“

Vrte glavom, nešto im je sumnjivo pa ipak prelaze na glavno.

„Gde ste bili danas?“

„Na poslu“, kažem. „Do šest sati smo na poslu.“

„A gde ste bili od šest sati do sada?“, pitaju.

Prevodim njihova pitanja i moje odgovore Tomu koji je tek stigao u Moskvu i ne zna ruski. Tom kaže: „Reci im da smo sve vreme bili ovde.“ Ja to prevodim i ne razmišljajući da sam sebe nesmotreno uveo u laž. Ja sam došao u jedanaest sati, upravo kada se nešto sigurno strašno desilo u našoj kući, a rekao sam da smo obojica bili sve vreme ovde, da nismo izlazili iz kuće. Srećom oni prelaze na druga pitanja, koja njih trenutno više interesuju.

„Da li ste videli nešto sumnjivo u to vreme?“

Tom kaže da nije, a ja kažem da jesam pogledao kroz špijunku na vratima kada sam čuo kako je neko više puta jako i brzo lupnuo žičanim vratima od lifta. Video sam i neka nepoznata lica da su protrčala pored naših vrata prema stepeništu i čuo bat njihovih koraka dok su jurili niz stepenice.

Oni beleže moje reči, a jedan kaže:

„Nisu to lupala vrata od lifta već je to bila brzometna paljba iz pištolja. Ispaljeno je šest metaka. Čaure su ispred vaših vrata.“

„Da nisu nekog ubili?“, pitamo sa strahom.

„Jesu, ubili su. Pođite sa mnom da vam pokažem. Ubijeni leži tu ispred vaših vrata.“

„Kako!“, viknemo u šoku, „pa to je čika Miša, sused sa gornjeg sprata. Poznavali smo ga. Mnogo puta smo s njim razgovarali. Zašto njega? To je neka strašna zabuna. On je star i bolestan, on nikom nije mogao bilo kakvo zlo da nanese. Mogli su tako i

nekog od nas dvojice greškom da ubiju! Zašto je još tu? Zašto ga nisu odneli u bolnicu?“

„Njemu bolnica više ne treba. Ostaće tu dok ne izvršimo uvđaj. Ženu i ćerku smo sklonili, za svaki slučaj. Sa šest pogodaka u grudi i glavu ništa na svetu ne bi moglo da ga sačuva u životu. A što se tiče greške, kazaćemo vam nešto. Oni koji su primili novac za ubistvo ne prave greške, jer bi one mogle i njih samih glave da koštaju.“

Posle, u našoj toploj dnevnoj sobi, ugošćeni viskijem, pečurkama iz turšije i mađarskom kobasicom, policajci nisu žurili da odu. Tako smo dugo ostali u razgovoru.

„Znate šta“, rekli su nam, da bi nas malo umirili. „Stari je sigurno ubijen kao opomena. Kod nas se tako rešavaju stvari. Ako mafija traži od nekog nešto što bi hteli da imaju, što misle da im pripada, a neki član porodice pruža otpor onda prvo ubiju onog koji je najduže živeo, najstarijeg, pa tako ide redom sve dok taj neko, koga su pritisli ne popusti i preda im ono što traže. Ovog trenutka mi ne znamo da li vaš Miša ima još dece osim ćerke i ako ima gde su, šta rade, čime se bave. Još ćemo dolaziti u ovu kuću pa ćemo svratiti do vas na još po jedan viski, nešto što se teško nalazi u našim kućama. Što saznamo reći ćemo vam.“

Posle sahrane nastupio je tajac. Lena i Lara su redovno s buketom cveća odlazile na lokalno groblje da ga polože na Mišin grob, da se podsete na svog Mišu, tako tragično istrgnutog iz njihovog mirnog života. Stari koker španijel je svakog dana u vreme uobičajene šetnje tužno cvileo i tražio svog gazdu, dok nije potpuno posustao pa su morali da ga uspravaju.

Nešto kasnije naši novi poznanici policajci zazvonili su nam na vrata. Sada je to bilo kratko, bez vike i lupanja, onako prijateljski.

Doneli su nam vesti koje su nas veoma iznenadile.

„Ipak je ispalo kako smo sumnjali. Saznali smo da vaš sused Miša ima sina koji je menadžer jedne ruske banke u Ženevi. Da li je još uvek na tom poslu ne znamo. Po svoj prilici nije, pošto je prestalo ubijanje. Ono bi se sigurno nastavilo da nije prihvatio da neko drugi zasedne na njegovo mesto. To je bio uslov da Lena i Lara ostanu u životu. Ovde u Rusiji ima na hiljade banaka koje su 85% u rukama mafije. Služe za pranje novca od droge, oružja, nafte i svega drugog što služi brzom bogaćenju ruske mafije.“

Miša naš šofer

Živeći u Moskvi morali smo da imamo kola i šofera. Kola smo kupili, šofera smo tražili. Službenici naše izdavačke kuće „Trojka“ pregonili su se čiji će rođak dobiti ovaj veoma unosan posao. Šofer je svog gazdu vozio ali je po nepisanom pravilu u slobodnim časovima taksirao za svoj račun. Ne samo u slobodnim časovima već i u radnim, kad god bi mu se ukazala prilika da zaradi.

U Moskvi nije bilo dovoljno taksija. Državna preduzeća su ukinuta – automobile su „privatizovali“ vozači. Mnoge je prigrabila i mafija i prodala van Moskve. Postojala je praksa da građanin zaustavi bilo koja kola, privatna ili službena, dogovori se o ceni prevoza do adrese do koje je želeo da stigne. Vozač bi ih onda okrenuo, umesto da vozi tamo gde ga je gazda uputio prvo bi odveo putnika, pa onda obavio gazdin posao. Šofer je najčešće bio i telohranitelj, imao je pravo da nosi oružje, koje bi upotrebio u slučaju nužde. To bi sve bilo dobro da neki od njih nisu i sami bili opasnost po gazdu. Ako bi, na primer, gazdu vozili u banku i videli da podiže veću količinu novca, mogli su da padnu i sami u iskušenje da počine zločin. Gazde, najčešće stranci, nestali bi bez traga, zajedno sa novcem i šoferom.

Zato je bilo od životne važnosti pronaći i zaposliti pravog, sigurnog i poštenog šofera.

Izbor je obavio naš službenik, pukovnik Kolja.

Jedno je jutro uveo u naš ured Mišu, momka niskog rasta, zdepastog, tridesetih godina.

„Doveo sam vam šofera. Za njega ja garantujem. Do raspada bio je zaposlen u našoj službi. Radio je u obezbeđenju. Sa Mišom ćete biti sigurni u poslu i u životu. Ako potegne pištolj neće promašiti“, kaže smejući se uvek raspoloženi Kolja.

Miša nam je ubrzo postao prijatelj, savetnik i zaštitnik. Bio je tačan, uredan, uvek oran za posao. Živeo je sa ženom i malim detetom na periferiji Moskve, u velikoj zgradi sa bezbroj jednosobnih stanova koje su fabrike nekada otkupljivale za svoje radnike.

„Sada su svi ti stanovi privatizovani“, kaže Miša, „i dopali su u ruke preduzetnika, najvećim delom iz bivših sovjetskih republika. Moj gazda je iz Gruzije. Svakog meseca dođe lično po kiriju. Živi u istoj zgradi. U vlasništvu ima više stanova. Da nisam dobio posao kod vas izbacio bi me ulicu, kao što je već izbacio neke susede koji nisu mogli da plate kiriju. A kako da plate kad nemaju posao?“

Tom i ja smo pozvani na ručak. Stančić od jedva tridesetak kvadrata bio je blistavo čist i uredan. Zbunjena našim dolaskom Mišina žena Asja, nešto viša rastom od svog muža, pravdala se što je stan tesan, što lift ne radi, što komšije dižu galamu, stalno nas nudila da pijemo i jedemo sa trpeze prepune raznih đakonija, narezane kobasice, pečurki, voća.

„Jedite i popijte, a ja ću u kuhinju da još nešto prigotovim.“

Iz male priručne kuhinje koja je dobijena nadogradnjom dela male terase širila se para.

Miša ponosno pokazuje na punu trpezu.

„Ovo smo sve nabavili na glavnoj pijaci koju čuvaju naoružani kozaci koje je gradska uprava dovela iz donske

oblasti. Kao pred revoluciju oni uvode red, inače bi mnogo robe bilo opljačkano.“

Tom i ja gledamo kroz prozor na okolne zgrade. Sve su višespratnice i potpuno istovetne. Svi stanovi imaju male terase koje su mahom, kao i Mišina, pretvorene u ostave ili u kuhinje. Domaćice, raskomočene u kućnim haljecima ulaze i izlaze, naginju se preko terase i dozivaju decu koja se uz neopisivu viku utrkuju i šutiraju loptu u prostranom i zapuštenom zajedničkom dvorištu.

Tom kaže da žali što se ne bavi filmom jer bi imao divan materijal za priču o ruskom životu. Za njega iz visokog engleskog društva slika je egzotična.

„Bolje je ipak ovo nego komunalke“, primećuje Kolja. „Mada ja nosim najlepše uspomene iz detinjstva dok smo živeli u jednoj takvoj kući. Bila je u gradu, bliže centru, nego mi sada. U našem kvartiru živеле su četiri porodice. Svaka je imala po jednu sobu. U našoj je spavao otac, milicioner, majka radnica u tekstilnoj industriji, moja mlađa sestra i babuška. Kreveti su bili na sprat. I u drugim sobama je bilo slično. Mi deca smo se družili, igrali u dvorištu, babuške su pripremale hranu. Nas su svi stariji pazili i mazili, čuvali i ugađali nam na svakojaki način, koliko se moglo. Rođendane smo, sva deca, proslavljali zajedno. Svi stanari bi doneli neki manji poklon. Proslavljali su se i mnogi drugi sovjetski praznici: Prvi maj, radne i ratne pobjede, istorijske godišnjice. Taman bi se završio jedan praznik a već se bližio drugi, a za te praznike sve su se porodice spremale i kuvale zajedno. Jelo se i pilo, a pesmi nije bilo kraja. Bilo je i porodičnih svađa, razume se, ali sve je to bio deo života. U mirenju svi su učestvovali. Bili smo svi vrlo nesrećni kad su nas raselili, bolje reći izgurili iz naše komunalke. Moja sestra sad živi negde na drugom kraju Moskve, više se i ne viđamo, naročito otkako su umrli baba, otac i majka. Udala se za nekog divljaka iz Jermenije. Njemu je trebalo boravište u Moskvi, što

je ženidbom postigao, a njoj neko ko će da je prehrani u ovim teškim trenucima bez posla. U tom braku nema ljubavi, sve je gola računica. Sad se tako devojke udaju, manje iz ljubavi, a više iz računa. Ljubav će naći van braka. Ljubavnik će joj nešto i kupiti a muž neće. On pije, ženu vređa i tuče.“

Tako smo preko Miše uspeli da zavirimo u tamniji kutak nove ruske stvarnosti.

Svako jutro Miša je dolazio tačno na vreme da nas vozi na posao, na poslovne susrete i natrag kući.

Jednom smo Tom i ja odlučili da ponekad privatno, naročito uveče, vozimo se sami i tako oslobodimo Mišu da može da provede neko vreme i kod kuće sa Asjom i detetom.

Bio je veoma dirnut našom pažnjom ali nas je upozorio da bez obzira na svu korist od naše odluke, ipak je najbolje da on stalno vozi i ne ostavlja nas same.

„Ništa ne brini, Mišo. Vozićemo samo po gradu, do nekog obližnjeg restorana, da ne jedemo suhu hranu.“

Tom je seo za volan. „Ja ću večeras da vozim, a ti sutra.“

Stigli smo u restoran koji su nam prijatelji preporučili. Bilo je zimsko vreme. Restoran je bio zagrejan, udoban, uređen u gruzijskom nacionalnom stilu. Usluga takođe dobra, hrana ukusna. Svirao je mali orkestar.

„Večeras ti možeš da piješ, a ja ću sutra“, reče Tom.

U Moskvi je vozačima bilo najstrože zabranjeno da uzmu i kap alkohola dok voze. Rusi su to malo poštovali. Kad ih zaustavi milicija mogli su da izbegnu strogu kaznu tako što bi policiji dali u rubljima pet američkih dolara i nastavili da voze, često potpuno pijani.

Ja sam te večeri popio čašicu, dok Tom nije hteo ni da okusi alkohol, kako bi izbegao eventualne neugodnosti. Došlo je vreme da krenemo. Pozvali smo kelnera, platili račun, dali bogatu napojnicu.

„Ovde moramo opet doći“, rekli smo jedan drugom zadovoljno.

Kad smo izišli u predsoblje garderober se prihvatio za slušalicu da porazgovara telefonom. Tipično ruski, rekli smo. Kad treba da priskoči i pridrži kapute on mora da razgovara, dok gosti čekaju. I njemu smo dali napojnicu i izišli. Kola smo parkirali na trotoaru, za svaku sigurnost. Tom je seo za volan, a ja pored njega. Upalio je motor da krene kad se ispred nas u tren oka stvorio policijski auto sa dva policajca. Izišli su iz kola i dali nam znak da ugasimo motor.

„Jesmo li nešto skrivili“, obratio sam se, gotovo u šali, policajcima.

„To ćemo da vidimo. Šofer je pio što je u Moskvi najstrože zabranjeno.“

„Nije pio“, kažem u ime Toma koji ne zna ruski. „Nije popio ni jednu kap alkohola. Možete se lako uveriti ako mu date da duva.“

„Nije naše da utvrdimo da li je pijan ili nije. To je posao za lekara, nego pređite u naša kola i sednite pozadi“, kažu strogim glasom koji ne trpi pogovor. Seli su napred. Jedan se okrene prema nama i kaže: „Naša je dužnost da vas obavestimo da ćemo sada da vas vodimo u bolnicu gde će kad dođete na red lekar da ušprica rastvor u njegovu krv i utvrdi da li u njoj ima alkohola ili nema. Ako ima, policija će da vas preuzme i onog koji je pio da zadrži do daljeg u zatvoru, a drugog da pusti da ide kući. Treba da vas obavestimo da posle odležanog roka u zatvoru okrivljeni izlazi pred sudiju za prekršaje koji izriče kaznu prema počinjenom delu, ali najviše do mesec dana zatvora, ako je samo u pitanju pijanstvo a ne saobraćajni udes. Osim toga, posle izdržane kazne takvo lice se proteruje iz zemlje.“ Policajac je napričao i šta se sve Tomu može desiti u zatvoru, reč po reč prevodio sam mu šta je policajac govorio.

„Ali čekajte“, kažem „pitaćemo kelnera koji nas je služio. On tačno zna da li je moj kolega pio ili samo ja koji nisam vozio. Mi smo engleski državljani, ozbiljni ljudi koji poštuju zakon. Direktori smo rusko-engleskog izdavačkog preduzeća.“ Hteo sam i da kažem da naša ambasada može sve da potvrdi, ali me policajac prekinuo.

„Mene sve to ne zanima što pričate. Upali motor“, obraća se svom kolegi, „pa da idemo. Ovako samo gubimo vreme. Imamo još dosta posla večeras da obavimo.“

Pomisao da će nas odvesti u bolnicu i sve što još predstoji u takvom slučaju, da ćemo provesti noć čekajući u hladnom hodniku bolnice, zajedno sa stvarnim pijancima koje su pokupili sa ulice, užasnula nas je pa smo se u jadu setili i jedne Mišine priče o korumpiranim policajcima koji izmišljaju prekršaje da bi iznudili za sebe pare.

„Čekajte još malo. Nemojte da vozite, hteo bih nešto da vas pitam.“

Policajac je ugasio motor.

„Šta ste hteli da pitate?“

„Hteo sam da vas pitam da li postoji u policiji neki fond za udovice policajaca ili bolesne policajce, u koji možemo da uplatimo novčani prilog, ili još bolje, vama da damo da u naše ime vi uplatite?“

„Tako može. Dajte pare. Mi ćemo uplatiti.“

„Tome“, kažem tiho. „Daj mi dvadeset dolara hitno.“

Tom mi gurne u ruku dvadeset dolara a ja u ispruženu ruku policajca.

Policajac upali svetlo iznad glave, pogleda u novčanicu i vrati mi je ljutito.

„Ma šta se mi ovde zamajavamo. Vozimo vas pravo u bolnicu pa se vi tamo objasnite. Posledice toga ćete sami iskusiti i požaliti, što ste ikada popili i kap alkohola. Svi vi stranci prvo kad

dođete odmah udarite u votku i ne interesuju vas naši strogi propisi.“

Ponovo se okrene svom kolegi, zatraži da upali motor i da već jednom krenu u bolnicu.

„Čekajte još minut, molim vas.“

„Tome“, šapnem mu. „Daj mi hitno sto dolara.“

„Čekajte, desila se zabuna. Nisam dobro video u mraku pa sam pomislio da sam vam dao sto dolara umesto dvadeset.“

Policajac je opet upalio svetlo iznad glave i kad se uverio da sam svoju „grešku“ ispravio kaže:

„Sad je bolje. Dajte mi i onu novčanicu koju sam vam vratio.“

Dam mu i dvadeset dolara.

„Sad možete da idete i nemojte više da pijete“, kaže pomirljivim glasom.

Tom i ja smo krenuli kući, celim putem psujući policajce koji su nas tako pokrali.

„Kakvi pokvarenjaci“, kaže ogorčeni Tom. „Prva stvar sutra ujutru tražiću od uprave da pronađu te lopove i kazne, jer oni umesto da nas brane i čuvaju od lopova, sami su lopovi. Ko zna koliko su drugih tako opljačkali. Umesto na posao tražićemo da nas Miša sutra vodi pravo u policiju da prijavimo slučaj.“

Sutra ujutru stigao je Miša raspoložen i nasmejan kao i uvek.

„Kako je bilo sinoć u restoranu i kakva je bila večera?“

Mi smo mu sve redom od početka do kraja ispričali, od garderobera do policajca koji su nam oteli sto dvadeset dolara.

Miša se držao za glavu i stalno jadicovao što nas je pustio da idemo sami, govoreći da je on kriv za sve.

„Slutio sam da se tako nešto može desiti. Čuo sam već i sličnu priču od nekih šofera, samo nisam verovao da se to dešava u restoranima u centru grada. Sve mi je sad jasno. Garderobier je pozvao policajce kad ste izašli. Oni su bili sakriveni u mraku, možda preko ulice i čekali da stranci sednu u auto da krenu.

Nisu oni jedini. Takve policijske sačekuše se skrivaju i blizu drugih boljih restorana koje posećuju stranci. Oni imaju pare i oni su na meti. A da idete u policiju da to prijavite ne bih vam nikako savetovao, jer možda se u tom sistemu nalaze i njihovi šefovi. Sinoćni počinitelji bi za to saznali pa bi vas vrebali da vam se osvete, a to može biti u stilu saobraćajnih nesreća i sudara sa kamionima.“

Od tog dana nismo vozili sami, a nismo ni išli više u restorane za strance. Miša nas je vodio u one u kojima se hrane ruski građani, skromne ali bez policijskih sačekuša u mraku.